

Kulturmøder

Kompendium i Historie

FHF 2019

Indholdsfortegnelse:

Forsidebillede

Gæstearbejdere i Herlev, 1970

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/de-kom-hertil-som-gaestearbejdere-nu-lever-mange-et-svaert-liv>

Indvandring betyder tab

s. 1-3

Sigrid Nygaard: *Indvandring betyder tab*, Information 19 december 2009

Medborgerskab

s. 4-5

<https://folkedrab.dk/artikler/medborgerskab>

Velstandsrevolution og kulturrevolution 1953-1973

s. 6-15

Carl-Johan Bryld: *Danmark fra Oldtid til nutid*, Gyldendal 2005, s. 232-235, 237-239, 247-248, 249-250

Fra fremmedarbejder til indvandrer - Europas nye folkevandring

s. 16-25

Bent Østergaard: *Indvandrerne i Danmarks historie, Kultur- og religionsmøder*, Syddansk Universitetsforlag 2007, s. 345-353, 355-358

Fronterne trækkes op, 1980'erne

s. 26-30

Peter Bejder og Kim Boye Holt: *Fra Hugenotter til Afghanere, indvandringens historie i Danmark*, Systime 2003, s. 161-164

Min far Tefik, Gæstearbejder i Danmark

s. 31-45

Adil Erdem, *Min Far tefik, Gæstearbejder i Danmark*, CDR forlag 2013, s. 7-8, 9-10, 14-19, 32-33, 80-86, 91-92, 99-100, 177-179, 186-187, 228-229

Velkommen Mustafa

s. 46-48

Kronik af Jens Fisker 1970

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/velkommen-mustafa-kronik-af-direktoer-jens-fisker-dansk-arbejdsgiverforening-1970/>

'Indvandring betyder tab'

Fremmedgørelsen kan modvirkes af medborgerskab og lige betingelser for alle. Og så må Europa stå fast på ytrings- og religionsfrihed, mener hollandske Paul Scheffer, hvis bog 'Indvandrerne' er blevet fast pensum i hans fædreland

'Immigrationens historie er en historie om tab. Man kan vinde ved den, men først i det lange løb. Typisk arbejder førstegenerationsindvandrere for deres børns fremtid - og samtidig føler de, at de mister dem til deres nye land, mens børnene bliver splittet,' siger hollandske Paul Scheffer, der er professor i bysociologi.

Foto: Sigrid Nygaard

Karen Syberg
Information, 19. december 2009

I 2000 skrev Paul Scheffer et essay, der nu udgør første kapitel i hans bog, *Indvandrerne*. Artiklen udløste er ramaskrig. Scheffer mente, at arbejdsløsheden blandt indvandrerne truede det hollandske velfærdssystem, og at troen på multikulturalisme i stedet for integration gav sociale problemer. Det var før mordet på Theo van Gogh, det var før 11. september, og Paul Scheffer, kendt venstrefløjsjournalist og professor i bysociologi ved universitet i

Amsterdam, blev øjeblikkelig udråbt som racist. Selv Hirsi Ali har fortalt, at hun tænkte: »Han lever ikke i det samme land som mig. Han overdriver.«

»Det blev ikke bedre af, at Filip Dewinter, lederen af Belgiens højrenationalistiske Flamske Blok, gav sig til at citere fra mit essay og erklærede, at dette var nøjagtigt, hvad han selv mente,« fortæller Paul Scheffer.

»Først da han blev spurgt, om han også var enig i mine konklusioner, slog han bak. Siden har Flamsk Blok ikke citeret mig. Til gengæld begyndte først Kristdemokraterne og dernæst Socialdemokraterne at tage mig til indtægt.«

Paul Scheffer fortæller, at han for 10 år siden var begyndt at bemærke forandringerne omkring sig.

»Jeg observerede segregationen i skolerne, hørte historier om, hvad der blev sagt i moskeerne: Eksempelvis at man ikke skulle respektere loven i en by (Amsterdam, *red.*), hvis borgmester var jøde. Halvdelen af Amsterdams befolkning og to tredjedele af børnene har indvandrerbaggrund, og jeg så, hvordan børnene sakkede agterud i skolen, jeg kunne se de sociale problemer og de oprindelige beboeres fremmedgørelse.«

I parlamentet brugte man to dage på at debattere hans essay, og det regerende Socialdemokrati kaldte ham en racistisk opvigler.

»Jeg var imidlertid sikker på mine egne motiver, og jeg ville hellere tage slagsmålet end stikke af. Men det var en intimiderende tid, og jeg følte mig ikke godt tilpas.«

Altid konflikter

Reaktionen på hans essay fik imidlertid Paul Scheffer til at bide sig fast. Han begyndte at studere indvandringens historie i både Europa og USA og frem trådte nogle genkommende mønstre.

»Det hedder, sig ikke uden stolthed, at Amerika er en nation af indvandrere, men den historiske sandhed er, at alle større indvandrergrupper har betydet konflikter, ingen nyankomne er blevet modtaget med åbne arme. Segregation har altid været en del af immigrationen. Katolikkerne blev mødt med en fjendtlighed, som vi dårligt kan forestille os i dag. Den kinesiske indvandring blev i 1882 slet og ret stoppet med Chinese Exclusion Act, og i dag er det mexicanerne, der får fjendtligheden at føle. Hvis man tror, at Amerika har løst gåden, mens Europa har haft fiasko, tager man fejl. Fortidens konflikter ligner nutidens.«

- Alligevel mener du, at den islamiske indvandring i Europa har medført en ny situation?

»Først og fremmest vil jeg understrege, at den har rigtig mange fællesstræk med tidligere indvandringsbølger. Det nye er, at islam, i modsætning til for eksempel katolikker, ikke har nogen historie bag sig inden for Europa, og at muslimer her skal til at praktisere deres

religion som et mindretal i en verden med religionsfrihed. Bortset fra Indien, der er en historie for sig, har islam enten været flertallets religion eller slet og ret enerådende der, hvor indvandrerne kommer fra.«

»Men hvis 15-20 millioner muslimer skal integreres i Europa, så tvinger det også os til at genoverveje, hvad vi selv står for,« understreger Scheffer. Medborgerskab er den eneste løsning, der sikrer integrationen, mener han, og det er betingelserne for denne, han kulegraver i sin bog.

»Det tog omkring 60 år at få de ærkekonservative irske indvandrere til USA integreret, og det tog 160 år, før det var muligt med en katolsk præsident, nemlig Kennedy. På den baggrund gør vi det slet ikke så dårligt i Holland!«

»De katolske irere blev ændret af Amerika, også de måtte lære at praktisere deres religion side om side med andre trosretninger, og det kan vi lære af. Den aktuelle diskussion om minareter handler om synligheden af en ny religion. Her mener jeg nok, at man skal være tilbageholdende med at insistere alt for voldsomt på, hvem man er, men det betyder på den anden side ikke, at vi er nødt til at forbyde for eksempel tørklædet. Men man skal også være tilbageholdende med særrettigheder.«

[...]

Folk ændres ikke ved lov

»Det gælder for alle disse symbolske kampe, at folk er usikre. Men netop derfor burde myndighederne have en klar holdning. Små ting rejser altid stærke følelser, og de symbolske kampe opstår, fordi myndighederne ikke har et klart svar. Vi må diskutere åbent, men vi må være grundlæggende tro mod vores religionsfrihed, for kun sådan kan vi bekæmpe den politiske islam.«

»Jeg er modstander af at forbyde dit og dat, man kan ikke ændre folk ved lov,« fortsætter Scheffer.

»Således skal man heller ikke forbyde tørklæder, selv om ingen skal få mig til at medgive, at tørklædet er et emancipationssymbol.

[...]

Tab på begge sider

Det tager typisk tre generationer for indvandrere at blive integreret i deres nye land, fortæller Scheffer.

»Immigrationens historie er en historie om tab. Man kan vinde ved den, men først i det lange løb. Typisk arbejder førstegenerationsindvandrere for deres børns fremtid - og samtidig føler de, at de mister

dem til deres nye land, mens børnene bliver splittet. Der er forskel på at holde ramadan på den anatolske højslette og i Odense.«

»Læs Kiran Desais *Det tabte land*. Den skildrer den tilstand af fremmedgørelse og tab, som følger med. Det er vigtigt at finde ord for det, som er dyrebart, men det gælder også, når de oprindelige indbyggere mister et kvarter, som de følte sig hjemme i. Der er tab på begge sider, og det bringer ikke folk sammen. Derfor er der megen konservatisme i den slags miljøer. De fleste af de muslimer, jeg kender, er ret traditionelle og defensive. De drømmer ikke om at påvirke det samfund, de er kommet til. Og det samme gælder for den oprindelige befolkning. Populismen opstår der, hvor folk klynger sig til det, der var, og kræver lukkede grænser - eller ikke vil tilslutte sig euroen,« tilføjer Scheffer med et hib til Danmark.

»Men vi må prøve at forstå det, før vi fordømmer det,« understreger han, »konflikter er også tegn på, at parterne berører hinanden. Hvis man først beskylder folk for fremmedhad, hvordan kommer man så i dialog?«

[...]

<https://www.information.dk/kultur/2009/12/indvandring-betyder-tab>

Medborgerskab

Medborgerskab handler om det forhold, en person har til det land, han eller hun bor i, og hvordan personen oplever sin plads i samfundet og sit forhold til andre mennesker. En medborger er en person, der kender sine rettigheder og pligter, og som har mulighed for at deltage i udviklingen af de fællesskaber, som han eller hun er en del af – og vælger at gøre det.

Borgerrettigheder og borgerpligter

Borgere i Danmark har både rettigheder og pligter. Vores borgerrettigheder står bl.a. beskrevet i grundloven: Vi har ytringsfrihed og ret til at forsamles og demonstrere for vores synspunkter. Vi har ret til at oprette foreninger og til at være medlem af foreninger. Vi har også ret til selv at vælge hvilken religion, vi tror på, og til at have vores privatliv i fred.

Udover rettigheder har borgere i Danmark også pligter – såkaldte borgerpligter. Nogle borgerpligter er skrevet ned i lovgivningen, fx undervisningspligten. Undervisningspligten består i, at alle børn

over syv år skal modtage undervisning. Det er forældrene, der skal sørge for, at deres barn får mindst ni års undervisning. Man kan selv vælge, om barnet skal gå på en folkeskole eller en privatskole, eller om barnet skal have hjemmeundervisning. Andre borgerpligter er mere uformelle og står ikke i en lov. Sådan er det med stemmepligten, som ikke en juridisk pligt. I nogle andre lande er det lovpligtigt at stemme, fx i Belgien, men i Danmark kan man i stedet tale om, at det er en moralsk pligt at stemme: Vi lever i et demokrati, og det bør vi støtte ved at deltage i landets valg.

Den danske grundlov 1848

Eksempler på borgerrettigheder og borgerpligter i Danmark

Borgerrettigheder

- Privatlivets fred
- Religionsfrihed
- Ytringsfrihed
- Forsamlings- og foreningsfrihed
- Ret til beskyttelse mod bagtalelse og tilsvining
- Ret til at søge arbejde
- Valgret og ret til at blive valgt
- Bevægelsesfrihed
- Retssikkerhed
- Ligeberettigelse mellem mænd og kvinder

Borgerpligter

- At overholde landets love
- At modtage 10 års undervisning
- At betale skat
- At bidrage til landets forsvar (værnepligt)
- At påtage sig borgerligt ombud (fx ved at være nævning i retssager)

Ret & pligt

Pligter og rettigheder følges ofte ad. Stemmepligten hænger fx sammen med stemmeretten – den enkelte persons ret til at stemme. Men den ret har vi ikke altid haft. Kvinder fik først valgret i 1915, og i 1978 blev valgets alder sat ned fra 20 til 18 år. I dag har man ret til at stemme fra den dag, man fylder 18 år. Der er dog begrænsninger. For at stemme til Folketingsvalget skal man være dansk statsborger. Statsborgerskab er derimod ikke nødvendigt for at stemme til kommunevalg og valg til Europa-Parlamentet.

Medborgerskab vs. statsborgerskab

Medborgerskab er ikke det samme som statsborgerskab. Statsborgerskab er den juridiske status, man har som statsborger i et land. Er man dansk statsborger, har man et dansk pas. Og med passet følger en række rettigheder og pligter – fx retten til at stemme til folketingsvalget.

Man kan godt føle sig som medborger i et land uden at have statsborgerskab. Og man kan også have statsborgerskab uden at følge sig som medborger i samfundet. På den måde har medborgerskab at gøre med en persons følelser og holdninger, mens statsborgerskab er mere formelt – det bliver givet af staten.

Medborgere vs. modborgere

En medborger er del af samfundet, gør brug af sine rettigheder, tager ansvar og deltager aktivt i fællesskabet. En modborger står derimod udenfor. Det kan være fordi, han eller hun er modstander af de grundlæggende normer og værdier, som samfundet bygger på. Eller fordi modborgeren oplever, at der ikke

er plads og rum i samfundet til den identitet, han/hun har. Nogle modborgere modarbejder samfundet meget direkte ved fx at opfordre til vold eller til at boykotte demokratiske valg, når de afholdes.

Et voldsomt eksempel på modborgerskab er angrebene i København d. 14. og 15. februar 2015, hvor en ung mand, der var født og opvokset i Danmark og havde dansk statsborgerskab, skød og dræbte to mennesker. Den ene var deltager ved et ytringsfriheds-arrangement på Østerbro, den anden var en jødisk vagt ved Synagogen i Københavns centrum. Man ved ikke meget om gerningsmandens motiver, men angrebene ramte under alle omstændigheder nogle af grundstenene i det danske samfund: At man har ret til at udtale sig i skrift og tale (ytringsfrihed), at man har ret til at vælge den religion, man ønsker (religionsfrihed) og til at blive beskyttet fra overgreb, der har men ens religiøsitet at gøre.

Skrevet af Stine Thuge, senest opdateret september 2015

<https://folkedrab.dk/artikler/medborgerskab>

13 Velstandsrevolution og kulturrevolution 1953-1973

VELSTANDSSTIGNINGEN

En arbejderfamilie i provinsen

Gunnar og Marie blev gift i Horsens i 1946. Gunnar var ufaglært og havde haft vekslende beskæftigelse med jævnlige arbejdsløshedsperioder. Marie var husmandsdatter. Hun var kommet ud at tjene som 14-årig. Hun havde først plads på forskellige gårde og blev derefter husassistent i Horsens. Efter giftermålet fik Marie arbejde på en fabrik. Parret flyttede ind hos Gunnars mor, der boede i et gammelt byhus. De nygifte rådede over to små kamre, men havde ikke selv køkken eller toilet. Et par år efter, da parret havde fået sit første barn, havde de held til at få en toværelses lejlighed med køkken og med et wc, der var fælles for flere lejligheder. Lejligheden opvarmedes med en kakkelovn.

I 1950'erne blev to-børnsfamilien det normale. Den stot voksende levestandard og boligstandard gav sig mange forskellige udslag. Et af dem var „spisekøkkenet“, hvor familien samledes om morgenbordet. Dette billede er fra Lyngby, 1955.

Gunnar blev nu ansat ved postvæsnet, og ved stor sparsommelighed fik de i 1953 skrabet sammen til udbetaling på et tofamiliehus i byens udkant. Kort efter ankom barn nummer to. Den to-værelses lejlighed, familien nu rådede over, var større end den tidligere, og i de følgende 15 år forbedrede de støt og roligt boligen. Kakkelovnen erstattedes af centralvarme, først med koksfy, senere med oliefyr. De fik badeværelse, og der blev råd til at undvære lejeindtægten fra husets anden lejlighed. Nu rådede de over et pænt stort, 5-værelses hus, og de to børn kunne få eget værelse.

De erhvervede sig også køleskab og senere dybfryser. Den største lettelse var dog nok vaskemaskinen. I de første mange år fyrede Marie nemlig op i gruekedlen i kælderens og vaskede med håndkraft og vaskebræt. I 1960 fik familien tv og omtrent samtidig telefon, og i 1962 købte den en bil.

Indtil da havde ferierne været tilbragt hos Maries familie på landet, eller man havde lejet et sommerhus i nærheden af Horsens en uge i sommerferien. Nu begyndte man at ligge i telt rundt omkring i Danmark, ja man tog ligefrem på biltur til udlandet. Charterrejser med Tjæreborg bragte Gunnar og Marie til Spanien og Italien.

I løbet af 20-25 år løftede Gunnar og Marie deres levestandard til et niveau, som kun samfundets mest velstillede kunne tillade sig i 1946, da parret blev gift. Det var en velstandsrevolution, som de ikke kunne have drømt om.

Hus og bil

Det materielle løft, som arbejderfamilien i Horsens oplevede, var typisk for tiden fra midten af 1950'erne til begyndelsen af 1970'erne. Aldrig tidligere i historien har den brede befolknings levestandard forandret sig så hurtigt og dramatisk. Fra 1950 til 1970 blev reallønnen fordoblet. Hertil kommer, at kvinderne i langt højere grad kom ud på arbejdsmarkedet, og flere familier fik således to indkomster og oplevede en fremgang, der var endnu større. I 1960'erne var arbejdsløsheden desuden nærmest lig nul. Både arbejdere og funktionærer kunne føle sig langt trykkere i deres job end i de tidligere årtier.

Udviklingen kan illustreres ved lønmodtagerfamiliernes forbrugsmønstre. Det grundlæggende træk er her, at udgifterne til det mest nødvendige som mad og tøj lagde beslag på en stadig mindre del af indkomsten. Der blev stadig mere til overs til større bolig, bil, til ferie og varige forbrugsgoder.

Mest synlig var forandringen mht. bolig og bilismen. I begyndelsen af 1970'erne nåede boligbyggeriet op på et svimlende niveau af over 50.000 nye boliger om året. En stadig større del af boligbyggeriet var parcelhusbyggeri, der begyndte så småt i 1950'erne med statslån til små enfamiliehus, som de kaldtes dengang. I 1960'erne tog det mere industrialiserede byggeri fart, og nu bredte typehuse-

Arbejdsløshed i pct.

1955	9,7
1956	11,1
1957	10,2
1958	9,6
1959	6,1
1960	4,3
1961	3,9
1962	3,3
1964	2,4
1965	2,0
1966	2,3
1967	2,7
1968	5,0
1969	3,9
1970	2,9
1971	3,7
1972	3,6
1973	2,4
1974	5,2
1975	11,1

Kilde: H. C. Johansen, Danmarks historie bd. 9, 1985

Andel af indkomsten anvendt på	1955	1976
Fødevarer	27%	15%
Drikkevarer	2%	3%
Bolig	8%	17%
Varme og lys	6%	4%
Tøj og sko	9%	4%
Transport	6%	16%
Ferie, fritid, underholdning	6%	10%

Kilde: Levestandard i Danmark, 1980

Det standardiserede parcelhusbyggeri bredte sig ud fra byernes gamle centre. Her ses Odense-forstaden Bolbro. Villavejene går som radier fra bycentrum ud til byens ringvej. Det industrialiserede typelandsbyggeri betød, at den almindelige lønmodtager også kunne blive husejer. I 1990'erne er Bolbro, der i 1950'erne var en forstad, nærmest at betragte som en central bydel i Odense.

Enfamiliehuse

1955	428.000
1960	481.000
1970	712.000
1980	1.032.000

Kilde: Statistisk 10-årsoversigt

ne sig massivt i byernes forstæder. De stigende lønninger og muligheden for at trække renteudgifter fra i skat gjorde drømmen om parcelhuset opnåelig for stadig flere. At inflationen med årene reducerede den gæld, man stiftede, hjalp yderligere til. I 1960 boede 30% af de faglærte arbejdere i eget hus. I 1977 var tallet steget til 51%.

Både parcelhusene og lejlighederne i det nye, sociale boligbyggeri var rummeligere end de ældre boliger. De overbefolkede lejligheder forsvandt gradvist, og det blev normen, at børn skulle have deres eget værelse. Det afspejledes i såvel lejlighedernes som parcelhusenes indretning. Førhen bestod en lejlighed typisk af soveværelse, spisestue og dagligstue. De større børn tilbragte natten på en sovesofa i stuen, og de mindre hos forældrene i soveværelset. Nu havde såvel lejligheder som parcelhuse børneværelser.

Boligerne blev ikke blot større, men også af højere kvalitet. Det blev normalt, at boligen havde bad og centralvarme – det havde mindre end halvdelen af alle boliger i 1960.

Ønskedrømmen for den jævne familie var dels eget hus, dels egen bil. I mellemkrigstiden havde personbilen været forbeholdt de meget få, men i 1960'erne og 1970'erne eksploderede biltallet. Nu blev den billøse familie en undtagelse.

Velstandsudviklingen blev skabt af en vældig stigning i produktionen, den kraftigste nogensinde. Mens væksten i bruttonationalproduktet i 1940'erne var på gennemsnitligt 1,7% om året, var den i 1950'erne på 3,5% og i 1960'erne på 5,2%. Afgørende for produk-

tionsudviklingen var det, at der skete en revolutionerende ændring af landets erhvervsstruktur. Danmark blev forvandlet fra et landbrugsland til et industrisamfund, der i periodens slutning var godt på vej til at blive et servicesamfund. Første etape var kendetegnet ved, at landbruget reducerede sin beskæftigelse, mens industriens og serviceerhvervenes beskæftigelse voksede. I anden etape mindskedes landbrugets betydning dramatisk, og industriens beskæftigelse stagnerede, mens serviceerhvervene for alvor voksede.

Antal biler og antal indbyggere pr. bil

1955	243.000	18
1960	578.000	8
1975	1.529.000	3

Kilde: Statistisk 10-årsoversigt

Arbejdsstyrkens fordeling på erhverv

	1950		1960		1970	
	Personer 1000	I %	Personer 1000	I %	Personer 1000	I %
Landbrug m.v.	429	23%	366	18%	244	11%
Industri og håndværk	540	28%	613	30%	660	29%
Byggeri m. v.	132	7%	150	7%	210	9%
Handel og transport	400	21%	439	22%	509	22%
Administration og service	335	22%	495	23%	687	30%
I alt	1.936		2.063		2.310	

Kilde: Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen: Velfærdsstaten 1940-78, Dansk socialhistorie bd. 7, 1980

DEN ANDEN INDUSTRIELLE REVOLUTION

I 1950'erne og 1960'erne oplevede Danmark sin anden industrielle revolution. Fra slutningen af 1950'erne var der flere mennesker beskæftiget i industrien end i landbruget. Antallet af industriarbejdere voksede fra 212.000 i 1947 til 315.000 i 1972. Samtidig ansatte industrien flere og flere funktionærer, der arbejdede med produktudvikling, afsætning, administration osv. I 1950 var der en funktionær for hver fem arbejdere, i 1970 en for hver tre. Produktionen voksede meget kraftigere end beskæftigelsen. I 1973 var industriproduktionen ca. tre og en halv gang så stor som i 1947. Det var frem for alt denne effektivisering, der var fundamentet for velstandstigningen.

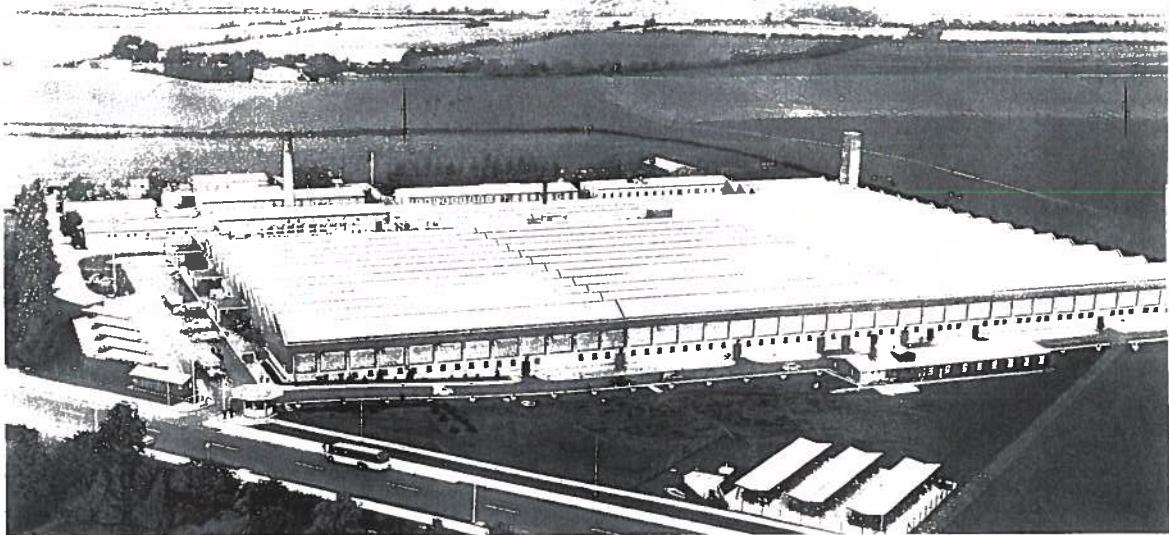
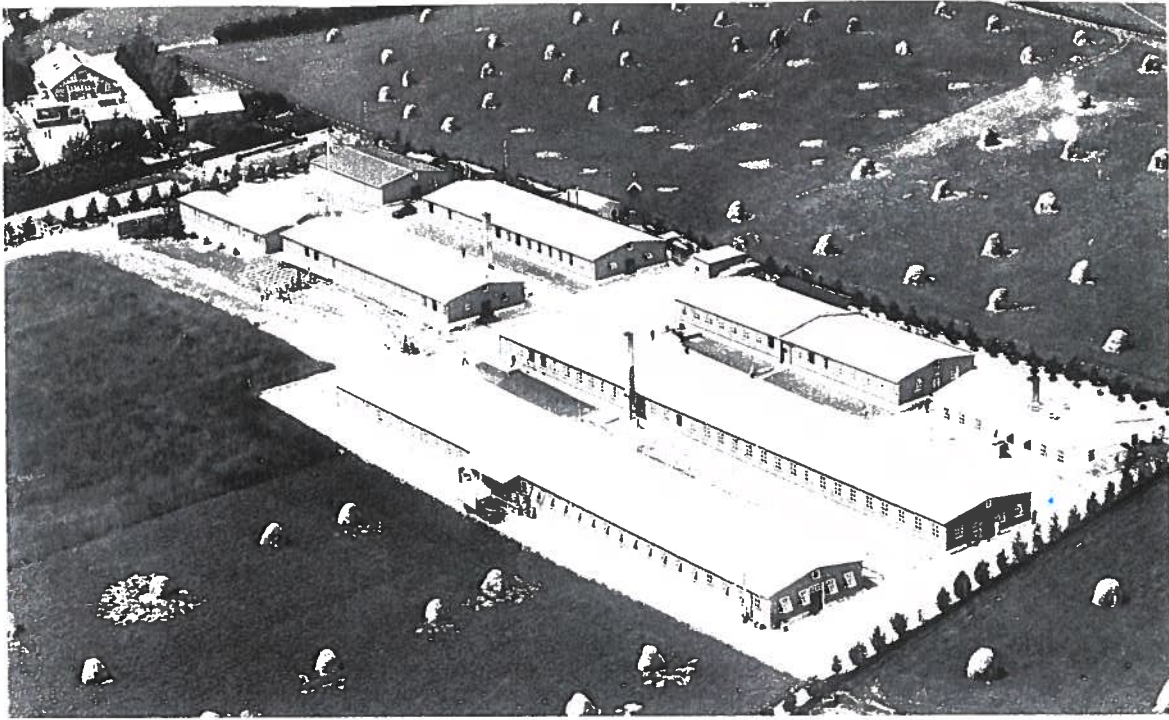
Den voldsomme stigning i produktiviteten blev opnået ved automatisering, ved investeringer i moderne produktionsudstyr og

ved opsplitning af arbejdsprocessen, så den enkelte arbejder kun udførte en enkelt eller ganske få operationer. Tidsstudieteknikeren, der med stopur og notesblok kortlagde den enkelte industriarbejders arbejdsproces, blev en slags symbol for 1960'ernes nye effektivisering. Produktivitetsfremmende lønsystemer vandt frem, dvs. akkordarbejde blev almindeligt, og fagbevægelsen så positivt på denne udvikling. En af fagbevægelsens stærkeste ledere, metalarbejdernes formand Hans Rasmussen, formulerede det i 1965 således: *„Vi har fuldt ud måttet erkende, at det er produktionen, der er afgørende for de vilkår, der såvel socialt som økonomisk kan opnås for hele den danske befolkning. ... Fagbevægelsen har erkendt, at uden moderne former for beregning af arbejds lønninger gennem arbejdsstudier, tidsstudier og lignende vil vi ikke kunne bringe arbejdets forskellige operationer ned på et rimeligt omkostningsniveau.“*

For de ufaglærte industriarbejdere – og blandt dem mange kvinder – betød det ofte et hårdere og mere monotont arbejde. I 1976 beskrev en syerske sit arbejde på følgende måde: *„Jeg prøver på, når jeg går ind ad den dør om morgenen, at være fuldstændig tom. ... Man må ikke give sig til at spekulere på, hvor mange kasser man skal sy i dag, og hvor meget man skal nå. Det bliver et mareridt, hvis man begynder at tænke på den ene stabel efter den anden: Det skal du igennem, inden du skal gå hjem igen. ... Man sidder bare der. Om man skruer i eller syr, det er jo det samme. Man laver én proces, altså, og Herre Gud – så skal man bare køre. Det er bare monotont.“*

Væksten skete over en bred front, men jern- og metalindustrien indtog dog en dominerende stilling. Den mere end femdoblede sin produktion fra 1947 til 1970 og beskæftigede op mod 40% af industriarbejderne, fulgt af levnedsmiddelindustrien. Et andet karakteristisk træk var, at eksporten spillede en stadigt voksende rolle for industrien, der forhen i altovervejende grad havde afsat sine varer på hjemmemarkedet. I 1960 nåede industrien op på at eksportere ca. 25% af sin produktion, men i 1975 eksporteredes 37% af produktionen.

I offentlighedens bevidsthed var det en håndfuld visionære og initiativrige foregangsmænd, der personificerede det industrielle eventyr. Ingeniøren Mads Clausen (1905-1961) havde i 1933 udviklet en såkaldt ekspansionsventil, der kunne anvendes i bl.a. køleanlæg og varmeanlæg. Det foregik på forældrenes gård på Als, og her startede han også produktionen. Efter krigen kom Clausens virksomhed – Danfoss – ind i en voldsom vækst. Efterkrigstidens højkonjunktur skabte på verdensplan en vældig efterspørgsel efter oliefyr, køleskabe, vaskemaskiner osv., og i dem var Danfoss' produkter almindeligt anvendte komponenter. Omkring 1960 var Danfoss Danmarks største arbejdsplads med ca. 4.000 medarbejdere. En hel by – Nordborg – var vokset frem omkring Mads Clausens fædrene gård.

I Billund producerede Gotfred Kirk Christiansen trælegetøj i 1930'erne i sit firma Lego. I 1947 begyndte man at anvende plastic, og i 1958 var legoklodsens udviklet. Den erobrede en fremtrædende plads på verdensmarkedet, og Lego-koncernen blev i løbet af 1960'erne en af Danmarks største virksomheder. Byen Billund voksede op omkring fabrikken, og den fik i kraft af Lego en lufthavn, der omkring 1970 var landets næststørste efter Kastrup i København.

Danfoss. Mads Clausen begyndte sin produktion på faderens gård i Nordborg på Als. Allerede i 1947 var der blevet opført en række barakker over for gården, og fabrikken rædede da over 3.800 m². I de følgende år voksede virksomheden eksplosivt. I 1959 var der blevet bygget til, så virksomhedens bygninger dækkede 75.000 m². Der var da ansat 4.000 mennesker.

FRA VELSTAND TIL VELFÆRD

Ideen om velfærdsstaten udviklede sig i Vesteuropa efter 1945 og var Socialdemokratiets bærende tanke. Målsætningerne var fuld beskæftigelse, social tryghed og udjævning af klasseskellene. I partiets program fra 1961 formuleres det sådan: „*Den sociale forsorg må i stigende grad tage sigte på den enkeltes velfærd. Det er fællesskabets forpligtelse at bistå alle, hvis tilværelse trues af utryghed og nød. Samfundets indsats skal ikke blot have til formål at opretholde tilværelsen for den enkelte, men ud fra individuelle hensyn at sætte enhver i stand til at løse sine egne problemer. ... Gennem fællesskabet skal tryghed skabes for den enkelte og for familien. ... Den demokratiske socialisme har menneskets frigørelse og alle menneskers lige ret til de økonomiske og kulturelle goder som mål.*“

Det offentlige skulle ikke alene tage ansvaret for, at ingen led direkte nød, men også for, at alle havde en anstændig og menneskeværdig levestandard, og at alle havde lige adgang til sundhedsvæsen og uddannelse. Midlerne var en skattepolitik, der belastede de store indtægter stærkere end de mindre, en socialpolitik, der hjalp de svagere, en sundhedspolitik, der stillede ydelserne gratis til rådighed for befolkningen, og en uddannelsespolitik, der muliggjorde, at også fattigfolks børn kunne tage langvarige uddannelser. Gradvist blev forestillingen om velfærdsstaten også accepteret af de borgerlige partier. Den politiske diskussion kom til at dreje sig om, hvor langt man skulle gå med velfærdslovgivningen. Udviklingen af servicesamfundet og velfærdsstaten betød, at det offentlige lagde beslag på en stadigt stigende del af nationalindkomsten – fra 24% i 1955 til 44% i 1975.

Velfærdsstatens sociale oprustning

Velfærdsstatens gennemslag viste sig i første omgang ved en slags knopskydning på den sociale lovgivning. Der indførtes love om særlig hjælp til bestemte grupper som tuberkuloseramte (1949), døve (1950), polioramte (1953), enker med børn (1955), blinde (1956).

For de almindelige lønmodtagere var det af stor betydning, at der i 1956 blev indført en sygelønsordning ved aftale mellem arbejdsgiverne og fagforeningerne. Revalideringsloven fra 1960 skulle sørge for at hjælpe dem, der ikke kunne finde arbejde af helbredsmæssige eller andre grunde. 12 revalideringscentre skulle hjælpe dem i beskæftigelse med uddannelse, særlige hjælpemidler, genoptræning o.l.

Aldersrenten blev i 1957 omdøbt til „folkepension“. Alle over 67 år fik ret til et mindstebeløb, og folk med små indtægter fik tillæg. I 1955 modtog kun 60% af pensionisterne tilbuddet om aldersrente, for ydelsen var lav, og det følte nedværdigende at søge kom-

Pensionister på Gammel Torv i Viborg i 1958. Året før var der blevet gennemført en reform, der gjorde disse mennesker til folkepensionister, hvor de før havde været aldersrentenydere. Endnu på det tidspunkt følte mange ældre mennesker det som nedværdigende at modtage ydelser fra det offentlige. Det ændrede sig grundlæggende i løbet af 1960'erne.

munen om hjælp. I begyndelsen af 1960'erne gjorde næsten alle brug af deres ret. Næsten samtidig – i 1958 – udvidedes den gamle husmoderafløsningsordning fra 1930'erne til en hjemmehjælpsordning, der gjorde det muligt for flere gamle at leve en menneskeværdig tilværelse i deres eget hjem. Den sidste rest af den gamle fattighjælp forsvandt i 1961 med Loven om Offentlig Forsorg. Fra nu af mistede ingen deres stemmeret, hvis de blev forsørget af det offentlige.

Omkring 1970 havde den sociale lovgivning vokset sig stor og uoverskuelig. Det dannede baggrund for den store socialreform i 1976, hvor mange forskellige love samledes i „bistandsloven“. Ligegyldigt hvad der var årsagen til de sociale problemer, skulle nu kommunens bistandskontor tage sig af det.

I 1972-73 brugte det offentlige fire gange så meget pr. indbygger på sociale og sundhedsmæssige formål som i 1958-59. De samlede udgifter udgjorde 26% af nationalindkomsten, mens de i 1958-59 havde været på 14%.

I 1971 skrev nogle af centraladministrationens embedsmænd i en redegørelse: „Umiddelbart skulle man tro, at befolkningens behov for sociale ydelser ville reduceres i takt med den stigende velstand. Det er imidlertid vanskeligt at finde eksempler herpå.“

Dette tilsyneladende paradoks kan forklares med, at velfærdspolitikens ambitionsniveau var jævnt stigende, og befolkningens krav og forventninger til det offentlige voksede i takt med den social- og sundhedspolitiske oprustning. Desuden betød den almindelige velstandsstigning, at det, der blev anset for en acceptabel minimumslevestandard, var stadigt voksende.

...

KVINDERNES FREMMARCH – ET NYT KULTURMØNSTER

Kulturmønstre og mentalitet er erfaringsmæssigt noget, der kun ændrer sig langsomt, men fra slutningen af halvtredserne til begyndelsen af halvfjerdsenerne skete der intet mindre end en kulturrevolution, hvad angår kønsroller og seksualmoral.

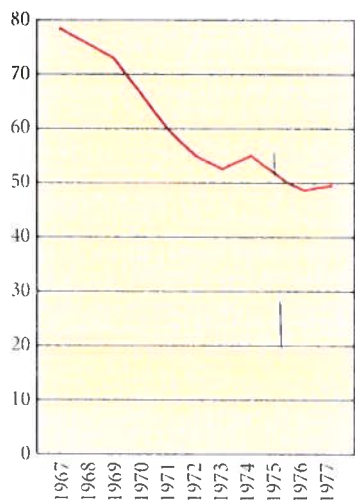
Udgangspunktet for revolutionen var en ændring af kvindernes rolle på arbejdsmarkedet. Endnu i 1950'erne var det et mål i de fleste familier, at der skulle være råd til, at kvinden var hjemmegående husmor. Det hyppigste mønster var, at kvinden var udearbejdende, til hun blev gift eller fik det første barn. Derefter blev hun hjemmegående. I 1950'erne var det faktisk en voksende del af de gifte kvinder, der blev hjemmegående husmødre, fordi de bedre tider

Kvindens erhvervsfrekvens

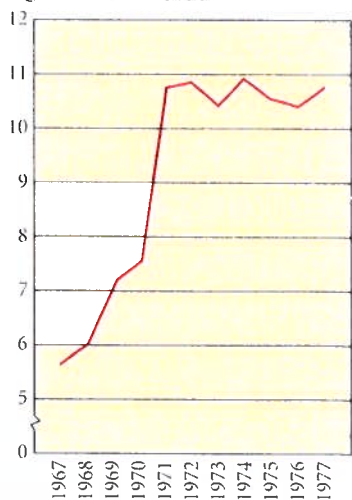
	Ugifte	Giftede
1960	82%	25%
1970	91%	49%

Kilde: Svend Åge Hansen og Ingrid Hendriksen, Velfærdsstaten 1940-1978, Dansk Socialhistorie, bd. 7, 1980

Vielser pr. 1.000 ikke gifte mænd over 17 år 1967-77

Skilsmisser pr. 1.000 bestående ægteskaber 1967-77

gjorde det muligt for flere familier at leve af mandens indtægt alene. I 1960'erne ændredes billedet fuldstændigt. Antallet af udearbejdende kvinder voksede fra 596.000 til 1 million. De fleste blev beskæftiget som ufaglærte i industrien, som underordnede kontorfunktionærer eller i social- og sundhedssektoren. Det var oftest lavtlønsjobs, og selv hvor kvinderne udførte samme arbejde som mænd, var de lavere lønnet. Det sad dybt i samfundsmønstret, at manden primært var forsørger, mens hustruens løn var supplement.

En af forudsætningerne for kvindernes stigende beskæftigelse var selvfølgelig, at 1960'ernes opsving medførte et øget behov for arbejdskraft. En anden vigtig faktor er formentlig, at almindelige lønmodtagerfamilier nu var i stand til at løfte levestandarden meget væsentligt, hvis begge ægtefæller arbejdede. I arbejderfamilierne havde hustruens indkomst førhen ofte været nødvendig, hvis man skulle klare dagen og vejen, men den havde sjældent kunnet løfte levestandarden så meget, at det opvejede de afsavn og vanskeligheder, der var følgen af, at begge ægtefæller havde et slidsomt lønarbejde. Endnu i 1950'erne var meget sparet ved en hjemmegående husmor, der kunne sørge for børnepasning og en hensigtsmæssig og sparsommelig husholdning. I 1960'erne blev husholdningen lettere voldsomt med vaskemaskiner, husholdningsmaskiner, halvfabrikata fra fødevarerindustrien osv. Samtidig blev fjernsynet, charterrejsen, bilen og parcelhuset realistiske mål, hvis begge ægtefæller arbejdede.

Rent holdningsmæssige ændringer spillede også en rolle. Bevægelsen mod en ligestilling af mænd og kvinder var begyndt allerede i slutningen af 1800-tallet, og fra 1960'erne anså kvindesagsforkæmpere – især på venstrefløjen – kvindernes indtog på arbejdsmarkedet for nødvendigt, selv om der var åbenlyse omkostninger forbundet med det. „Det er nødvendigt at fastslå, at lige så nødvendigt for kvindefrigørelsen det er, at kvinden er et økonomisk selvstændigt menneske, lige så mange ulemper er det for hende og børnene behæftet med – i hvert fald i visse samfundslag – at være i arbejde,“ skrev socialrådgiveren og socialisten Hanne Reintoft i 1972. Yngre kvinder opfattede i stigende grad erhvervsarbejde som en selvfølgelig del af tilværelsen. Det støt voksende uddannelsesniveaue, også blandt kvinder, understøttede denne tendens.

27. Fra fremmedarbejder til indvandrere – Europas nye folkevandring

Emigration til Europa

Tiden efter anden verdenskrig betød indtil o. 1973 for Vesteuropas vedkommende en periode med økonomisk fremgang, højkonjunktur og fuld beskæftigelse. Allerede o. 1950 var der mangel på arbejdskraft i adskillige lande

En folkevandring (migration), der talmæssigt er uden historisk sidestykke, fandt sted gennem disse år. Vesttyskland modtog millioner af tyskere fra de tabte landsdele i øst, fra de gamle tyske udvandrerkolonier, der blev grundlagt i Sydøst- og Østeuropa i 1700-tallet, og fra DDR. Til England, Holland og Frankrig indvandrede adskillige millioner fra de oversøiske kolonier, som nu var under afvikling.

Samtidig hermed fulgte strømmen af de såkaldte fremmed- eller gæstearbejdere, der også ankom til lande uden kolonier – som Schweiz, Sverige og Danmark. De kom især fra Portugal, Nordafrika, Italien, Jugoslavien og senere også fra Tyrkiet, Pakistan og Mellemøsten.

Den kortvarige folkevandring, der fandt sted fra midten af 60'erne op til oliekrisen omkring 1973, var først og fremmest økonomisk betinget. Det europæiske erhvervsliv manglede arbejdskraft, primært til de mindst attraktive og dårligst aflønnede jobs, som den indfødte befolkning i en periode med mangel på arbejdskraft ikke ønskede at påtage sig. Antallet af indvandrere i Vesteuropa o. 1973 var ca. 12 millioner.

Danmark

Mulighederne for at tage arbejde i andre lande lempedes i takt med behovene. I 1954 trådte således en fælles nordisk overenskomst om fri bevægelighed på det nordiske arbejdsmarked i kraft.

Den øgede efterspørgsel efter arbejdskraft i forbindelse med industriens

ekspansion i Danmark i 50'erne og begyndelsen af 60'erne dækkedes ved, at den arbejdskraft, landbrugets mekanisering havde overflødiggjort, blev opsuget af industrien, samt af udvandring til andre nordiske lande.

Så sent som i 1968 dominerede vesttyskere, englændere og amerikanere i statistikken over ikke-nordiske statsborgere med arbejdstilladelse i Danmark.

Den fortsat kraftige vækst i industrisektoren i forbindelse med de »mindre årgange« af unge, der valgte længerevarende uddannelser, betød – sammen med den offentlige sektors stigende efterspørgsel på arbejdskraft – at dele af erhvervslivet blev stærkt interesseret i fremmed arbejdskraft.

I 1963 påbegyndtes opførelsen af Shell-raffinaderiet ved Fredericia. Man havde tidligere under arbejdet med raffinaderiet ved Stignæs erfaret, at svejsere fra Tyrkiet kendte en speciel svejseteknik – at kontrollere rør- og tankanlæg ved hjælp af røntgenstråler. Det var kun få danskere oplært i. Derfor indkaldte man nu et hold specialister fra Tyrkiet. Det var forløbere for den følgende udvikling omkring indvandring til Danmark og udgjorde et nyt befolkningselement i den gamle fæstningsby med traditioner for integration af udefra kommende minoriteter.

På dette tidspunkt var Danmarks linje særdeles liberal. Udlændinge kunne rejse til landet som turister, og hvis de her i landet fandt et arbejde, kunne arbejdstilladelsen fås hos den lokale politimyndighed. Da samtidig Sverige og Vesttyskland o. 1968 strammede reglerne for arbejds- og opholdstilladelse, søgte mange ansøgere videre til Danmark, som således oplevede en spontan enkeltmandsindvandring, mest af tyrkere og jugoslavere, men også fra de nordafrikanske lande – og lidt senere pakistanere. Danmarks medlemskab af EF fra januar 1973, som indebar et fælles-europæisk arbejdsmarked, ledsagedes ikke af nogen betydelig immigration fra de øvrige EF-lande, bortset fra en vis tilflytning fra England af indvandrere med pakistansk baggrund.

Disse nye befolkningsgrupper – fremmedarbejderne – kunne blive udsat for lidt af hvert på bolig- og arbejdsområdet. Pressen berettede om underbetaling og andre ulovligheder på arbejdsmarkedet, og om de ofte meget kummerlige vilkår, nogle boligudlejere bod de nyankomne. I danskernes bevidsthed indprentedes også billedet af sydlændinge, som i fritiden søgte sammen på banegårdene eller over en kop kaffe på cafeterierne.

I løbet af få år blev det vanskeligere at finde ledige arbejdspladser, og prisen på det »illegale arbejdstilbudsmarked« steg tilsvarende. I 1970 indførtes stop for udstedelse af nye førstegangsarbejdstilladelser, samtidig med at arbejdstil-

Shell ønskede i 1963 at opføre et nyt olieraffineri i Fredericia, men måtte erkende, at danske svejsere ikke mestrerede den nødvendige teknik til konstruktionen af de store rør- og tankanlæg. Derfor måtte man indkalde svejsere fra Tyrkiet, som var uddannet til at kontrollere svejsningens teknik ved hjælp af røntgenstråler. De fandt senere andet arbejde i Danmark og tog fast ophold i landet sammen med deres familie. Den gamle indvandrer- og fæstningsby blev således en af de første i landet, som modtog fremmedarbejdere i 1960'erne.

Foto: Privateje. Museerne i Fredericia.

ladelse nu skulle være indhentet gennem danske konsulater inden indreisen til landet. —

Arbejdsgiverne havde behov for arbejdskraft. Fagbevægelsen var bekymret for løntryk og præciserede, at de indkaldte skulle organiseres som danske arbejdere og virke under samme ordninger og løn som den øvrige arbejdsstyrke – krav som naturligvis blev gennemført på det organiserede arbejdsmarked. —

Betingelserne

Oprindelig var de i modtagerlandene blevet opfattet som tilfældige besøgende, der efter et par års arbejde atter ville returnere til hjemlandene. Derfra stammer de lidt upræcise betegnelser fremmedarbejder og gæstarbejder. Værtslandenes

Gæstearbejdernes indkvarteringsforhold var hverken attraktive eller rummelige. De tilbragte fritiden på cafeterier eller samlede i flokke på jernbanestationernes ventesale. Her et billede fra vinteren 1973 på Københavns Hovedbanegård. Også juleaften kunne man i 1970'erne se fremmedarbejderne søge hinandens selskab i Hovedbanegårdens store, flagsmykkede ankomsthale. Foto: Jacob Maarbjerg/Polfoto, 1973.

holdning er blevet karakteriseret som »citronpolitik«: man presser saften ud af frugten og smider det tiloversblevne væk. Beslutningstagerne i både afsender- og modtagerlande fandt ordningen tilfredsstillende. Afsenderlandene slap af med overskydende arbejdskraft – og de for magteliten måske kontroversielle

elementer – og håbede til gengæld at få styrket økonomien gennem den hjemsendte valuta.

Modtagerlandene fik til gengæld billig og stort set meget stabil arbejdskraft, der i høj grad tjente til at stabilisere og forhoje velstandsbølgen og den økonomiske fremgang – omend følgen også lokalt kunne betyde et vist lontryk over for de dårligst stillede arbejdstagere i værtslandet.

Men systemet viste sig på længere sigt at være ret så problematisk. De akutte bolig- og fritidsspørgsmål, der opstod for den enkelte fremmedarbejder, søgte regeringen for Kobenhavns vedkommende at afbøde ved opførelsen af de opsigtsvækkende barakbygninger på Avedøre Holme. Men ensomheden og fraværet fra familie og hjemland kunne også give menneskelige og psykiske problemer.

Udvandringen, der først og fremmest omfattede eliten af hjemlandets arbejdskraft, blev hæmmende for udviklingen der. »Udvandringen skummer floden af befolkningen«, sagde en italiensk minister. Og mange af de bedste foretrak at udnytte den i Vesteuropa indlærte industrielle viden og kunnen i deres nye omgivelser (se videre under »Regnskabet« s. 352).

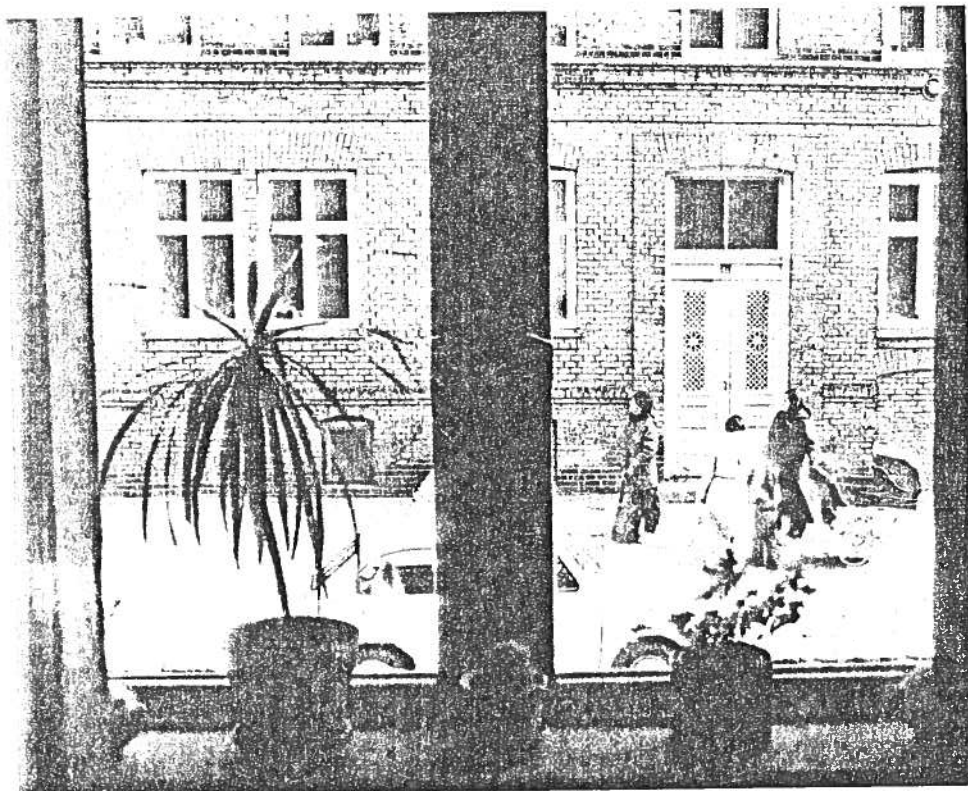
De midler, som fremmedarbejderne anvendte hjemme i deres eget land, blev i stor udstrækning investeret i forbrugsgoder, anvendt til at bygge hus, etablere en lille butik eller til mekanisering af familiebruget ude i landsbyen. Intet af dette bidrog i synderligt omfang til flere arbejdspladser, industrialisering eller forbedret valuta for udvandrerlandet.

Udvandrerlandenes stigende afhængighed af de beløb, udvandrerne sendte hjem, fik også negative virkninger, efterhånden som mange sammen med deres familie foretrak at etablere mere eller mindre permanent ophold i udlandet – et økonomisk slag, der under lavkonjunkturen ramte disse lande føleligt.

Stort set kan man betragte denne proces i sine indledende faser som en videreudvikling af den gamle kolonipolitik: hvor Vesteuropa for udnyttede den billige arbejdskraft ude i kolonierne, var man nu i stand til at øge egen vækst og levestandard ved hjælp af fremmedarbejdernes indsats i Frankrig, England, Danmark o.s.v.

Allerede i den første fase oplevede den enlige fremmedarbejder ofte, at han blev betragtet som et uvedkommende element i sit nye opholdsland.

»Flere af grækerne havde på forhånd fået at vide, at Danmark var et af de mest frie og demokratiske samfund i verden, og en del forventede at finde et socialistisk samfundssystem, hvor arbejdere blev behandlet på lige fod med alle andre.

*Indvandringen af fremmedarbejdere og ankomsten af flygtninge prægede bybilledet i mange lokaliteter. Fra egne vinduer kunne danskerne iagttage de »fremmede«. Efterhånden kom man hinanden på nærmere hold, i nabofællesskabet, på arbejdspladserne, i butikshandlen og på skolerne.
Foto: Helle Nielsen.*

Disse forventninger er ikke blevet indfriet, og mange er skuffede over, hvad de modte her. Nogle siger, at de her har modt lige så store klasseforskelle som i Grækenland, og at det også her er dem, der har pengene, der regerer. Andre siger, at arbejdere behandles som laverestående væsener, og at det danske politi ved alt, hvad en gæstarbejder foretager sig her i landet. En del synes, at det danske bureaukrati er meget stift, og at danskerne i det hele taget er meget stivere i deres regler, end grækerne er.

De forhold, der opleves som positive, er vort sociale sikkerhedssystem og fagforeningernes styrke.

Vor livsform opleves af mange som meget fremmed. Livet i storbyen opleves af dem, der kommer fra landet, som kompliceret og forjaget, og en enkelt udtaler, at han ikke synes om den mekaniserede tilværelse, vi har her. Man står op på en bestemt tid, spiser på en bestemt tid, og der er en bestemt tid,

hvor gæsterne skal komme – man bliver selv mekaniseret af det til sidst,« skrev professor Eggert Petersen.

Oliekrise og indvandrerstop

De olieproducerende lande, især de arabiske stater i Mellemøsten, besluttede i 1973 at reducere deres udvikling og udbud af olie for til gengæld at hæve prisen. I løbet af få måneder firedobledes oliepriserne. Europa blev ramt af en voldsom krise med faldende produktion og arbejdsløshed til følge.

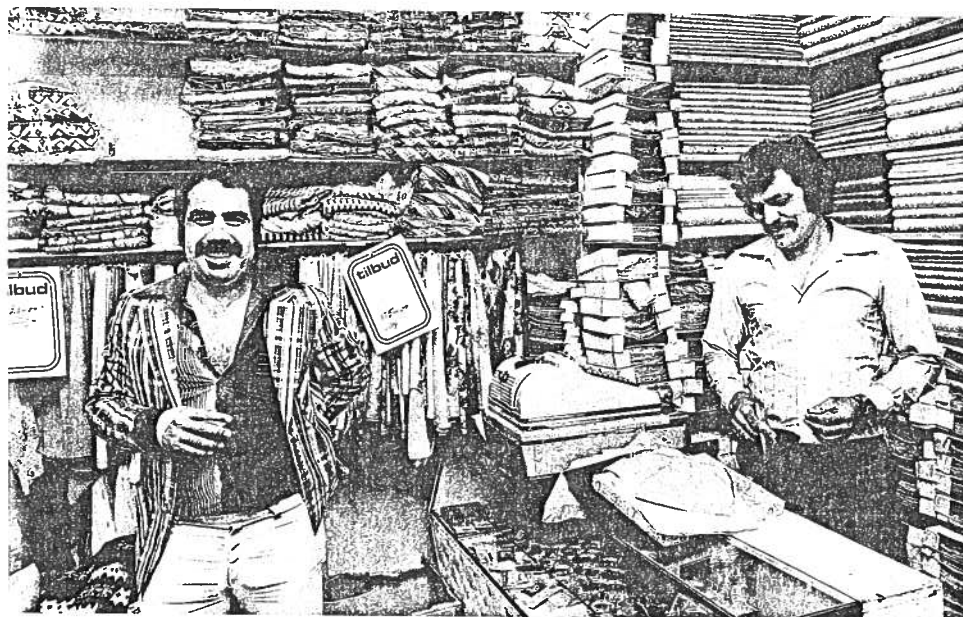
Chokket bevirkede, at de europæiske stater omgående standsede al tilgang af arbejdskraft udefra. For Danmark betød det, at ordningen fra 1970 – bortset fra en kortvarig åbning i 1973 – medførte et næsten totalt stop for indvandring af nye arbejdstagere.

Den daværende danske Udlændingelov fra 1953 var en bemyndigelseslov. Den indeholdt ikke detaljerede regler for udstedelse af opholds- og arbejdstilladelse eller for afgørelser af udvisningssager. Sådanne sager blev fastlagt gennem administrative bestemmelser i form af bekendtgørelser og cirkulærer, der kunne ændres, når og hvis udviklingen gjorde det påkrævet.

Med en række bekendtgørelser fra regeringen ændredes reglerne for udlændinges indrejse- og opholdstilladelse gennem 1973. Disse ændringer blev opsummeret i Arbejdsministeriets skrivelse af 29. nov. 1973. På regeringens vegne og efter drøftelse med arbejdsmarkedets organisationer offentliggjorde ministeren her, at man med øjeblikkelig virkning suspendede tidligere bestemmelser om fremmedarbejderkvoter. Kun kontrakter, der allerede var godkendt af arbejdsformidlingen for 29. november 1973, kunne udstedes.

I Danmark som i det øvrige Europa indebar indvandrerstoppet dog ikke, at samtlige arbejdsimmigranter rejste tilbage til egne lande, hvor arbejdsløsheden i øvrigt også var i kraftig vækst. Således var en del arbejdsgivere ikke interesserede i omgående hjemsendelse af de fremmede, som de havde ansat og uddannet i deres virksomheder. De fungerede udmærket, og arbejdsgiverne var bekymret for, at de i tilfælde af udsendelse ville efterlade sig arbejdspladser, som det ikke ville være muligt at udfylde med dansk arbejdskraft. Fremmedarbejderne i Europa bestred især de såkaldte »3-D-jobs«, dirty, dangerous and demanding, beskidte, farlige og krævende stillinger, som det ikke ville være muligt at udfylde med dansk arbejdskraft.

For at opretholde produktionen i de erhvervssektorer, der var afhængige af fremmedarbejdernes indsats, fik nogle allerede ankomne mulighed for at blive, men på et for den enkelte usikkert juridisk grundlag. Lovgivning og forvaltning af fremmedarbejdernes forhold indebar, at de fleste levede i usikkerhed. Udvisning blev i Danmark indtil 1983 afgjort administrativt uden mulighed for appel til en uvildig instans, f. eks. en domstol.

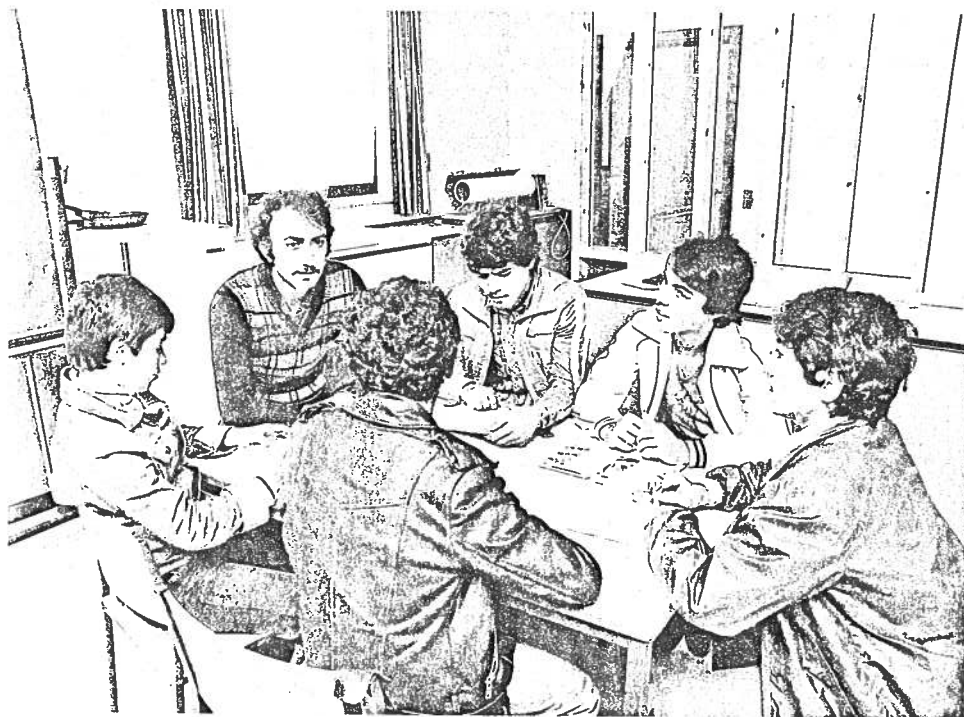
*Indvandrere har startet en butik med tekstilvarer i København.
Foto: Jerry Bergman, 1979.*

Familiesammenføring

Både i de europæiske modtagerlande og i det berørte erhvervsliv havde de fleste forestillet sig, at opholdet i Europa ikke var andet end en midlertidig foranstaltning, at den enkelte gæstearbejder efter et kortere tidsforløb ville tage hjem med sin indtjente kapital.

Men historien går sjældent som planlagt. Heller ikke indvandrerstoppet standsede tilvandringen. Den fortsatte gennem familiesammenføringerne. En fransk embedsmand formulerede denne udvikling: »On ferme la porte et on ouvre la fenêtre« (Man lukker døren og åbner vinduet).

Som nævnt var mange arbejdsgivere yderst tilfredse med den udenlandske arbejdskraft og ville ikke undvære muligheden for at bibeholde indvandrere på de områder, der ikke kunne besættes af indenlandsk arbejdskraft. Men samtidig så man sig nødsaget til at acceptere, at de fremmedarbejdere, der gennem en årrække havde fået fornyet arbejds- og opholdstilladelserne – og var uundværlige for de arbejdsområder, de bestred – sammen med deres familie fik mulighed for mere blivende ophold. Dette blev indledningen til familiesammenføringerne fase. Hustruer og børn flyttede sammen med faderen i de vesteuropæiske industribyer. Skoler og børneinstitutioner blev præget af disse nye indvandrere.

Indvandrerbørn, der ankom direkte fra hjemlandet, blev i begyndelsen anbragt i særlige modtageklasser. Når de havde lært tilstrækkelig dansk, blev de overført til klasser med danske børn, først i nogle få timer, efterhånden i alle fag. Her ses læreren Battal Tanriverdi med en flok kurdisk-tyrkiske drenge på Avedøre Skole, Hvidovre. Tanriverdi var medlem af Københavns borgerrepræsentation 1989-2001.

Foto: Caspar Thorsøe, 1983.

For mange var denne udvikling dog oprindeligt tænkt som en midlertidig ordning. Familien ville leve samlet i nogle år for siden at flytte tilbage til hjemlandet med den opsparede kapital. Men denne drøm fortonede sig, og opholdet viste sig at blive permanent.

De demokratiske lande i Vesteuropa måtte acceptere denne udvikling. Menneskerettighedskonventioner og den lokale lovgivning sikrede familien ret til at bo sammen.

Skulle nogle politikere eller deres embedsmænd føle sig fristet til at gradboje lovgivning og administrative beføjelser, blev de imødegået med kritik fra kirkelige kredse, menneskerettighedsorganisationer eller juridisk sagkyndige. Fra medierne kunne migranterne også regne med en kraftig opbakning – ikke mindst omkring enkeltsager – samt tilslutning fra kunstnere og andre toneangivende i den offentlige debat.

Mindre butikker med kulinariske specialiteter fra indvandrernes oprindelseslande prægede efterhånden gadebilledet i hovedstaden og nogle provinsbyer. Også mange danskere forstod at sætte pris på sådanne for dem lidt »eksotiske« fødevarer. Unge i næste generation overtog efterhånden fædrenes butikker, til dels fordi de havde vanskeligt ved at finde ansættelse i det danske arbejdsmarked. Også pizzeriaer og etniske restauranter med præg af »sydens« grøntsager og madretter blev anskaffet og drevet af familier med indvandrerbaggrund.

Foto: Henrik Saxgren, 1984.

Desuden var Vesteuropa impliceret i en kraftig diskussion med de diktatoriske stater øst for Jerntæppet, der greb enhver lejlighed til at påvise eller mistænkeliggøre de vestlige staters menneskerettighedspolitik i egne lande. Dette pres manede til varsomhed over for indvandrere og flygtninge.

Fra migrationsarbejder til etnisk minoritet

Beslutningen om at tage arbejde i Europa var ikke så afgørende for den enkelte som den endelige bestemmelse om at forblive i det nye land sammen med den hidkaldte familie. Mange betragtede i årevis deres ophold som noget midlertidigt. De havde en drøm om engang at kunne vende tilbage. Bornene voksede op i de danske omgivelser, og drømmen fortonede sig. Den var ikke længere en realistisk mulighed. De opvoksede generationer var ikke indvandrere, men blev en bestanddel af de forskellige etniske minoriteter i det danske samfund.

Fremmedarbejderne blev indvandringspionerer og banede vejen for de følgende generationer. De har boet i Danmark gennem 30-40 år og gennemlevet flere faser under forhold, der ikke altid har været lige gunstige.

FRONTERNE TRÆKKES OP

1980'erne

Nok havde der været politiske diskussioner i 1970'erne, og nok kunne bølgerne gå højt, men det skulle vise sig at være for intet at regne, når man sammenligner med 1980'erne. Her tog diskussionerne i den danske offentlighed og de danske hjem til i styrke og omfang. Anledningen var i væsentlig grad vedtagelsen af en ny udlændingelov i 1983, ligesom det formentlig spillede en afgørende rolle, at antallet af flygtninge, der kom til Danmark på grund af konflikter i den ganske verden, også tog til.

Verdens mest liberale udlændingelov

Allerede i 1977 havde den socialdemokratiske justitsminister Erling Jensen nedsat et Udlændingelovudvalg (i daglig tale: Fremmedudvalget), som dels skulle arbejde med praktiske retningslinjer for blandt andet opholdstilladelse, dels skulle forberede en ny lov. Loven blev vedtaget i 1983 og blev straks døbt 'verdens mest liberale udlændingelov', hvilket ikke altid var ment som en ros. Kritikere pegede på, at det var alt for let at komme ind i landet, mens tilhængerne med stolthed fremhævede, at Danmark med loven fik verdens mest humanitære asylpolitik.

I 1983 havde Danmark en borgerlig regering ledet af Det konservative Folkeparti, og den konservative justitsminister, Erik Ninn-Hansen, gik mellem 1. og 2. behandlingen af lovforslagene i medierne og advarede om, at Danmark skulle passe på, hvis der var ambitioner om at bevare landet som en nationalstat for fremtiden. Ninn-Hansen henviste blandt andet til, at der var 300.000 arbejdsløse danskere, der skulle tages hånd om.

Alligevel endte det med, at der blev indgået forlig mellem regering og opposition. Partipolitisk var det kun Fremskridtspartiet, der stemte imod den nye lov. Medlemmerne af Fremskridtspartiet påpegede, at Folketinget med vedtagelsen af loven fjernede sig fra

den danske befolkning, der ifølge partiet var modstandere af, at de ca. 100.000 udlændinge, der boede i Danmark, skulle have bedre muligheder for at få familiemedlemmer til landet.

Formålet med 1983-lovgivningen var blandt andet at øge retssikkerheden. Hvis flygtninge kom til Danmark og søgte om asyl, havde de fra nu af krav på at komme ind i Danmark og krav på at kunne opholde sig her, indtil ansøgningen var blevet behandlet. Sagsbehandlingen skulle for fremtiden varetages af *Direktoratet for Udlændinge*, mens *Flygtningenævnet*, bestående af embedsmænd fra ministerier, repræsentanter for *Dansk Flygtningehjælp* og et medlem fra *Advokatrådet*, tog sig af eventuelle klager. I sin grundsubstans bestod denne struktur, indtil VK-regeringen i 2002 gennemgribende forandrede måden at behandle asylansøgninger på.

På grund af et stigende antal asylansøgere og en accellererende debat i medierne ændrede man i 1985 og mest markant i 1986 loven således, at asylansøgere kunne afvises ved grænsen, hvis det kunne dokumenteres, at det land, de havde benyttet som transitland, var et såkaldt sikkert land. Der kunne uddeles bøder til rederier og flyselskaber, hvis ikke 'deres' passagerer kunne fremvise gyldige pas og visa. Men den væsentligste ændring af 1983-loven var, at flygtningene kunne afvises.

Stramningen havde bred opbakning i Folketinget – kun Socialistisk Folkeparti, Venstresocialisterne og Det Radikale Venstre stemte imod – men inden vedtagelsen havde der været store diskussioner mellem på den ene side: Firkløverregeringen, Det Konservative Folkeparti, Venstre, Kristeligt Folkeparti og Centrum-Demokraterne, og på den anden side: Socialdemokratiet. Diskussionen gik på begrebet de facto flygtninge – dvs. flygtninge, der ikke er omfattet af Genèvekonventionen (se side 13), men alligevel risikerede forfølgelse. Socialdemokratiet insisterede på, at de fremdeles skulle have et retskrav på at kunne komme til Danmark, og sådan blev det. De facto flygtninge har lige siden været et diskussionstema i den politiske verden, og i 2002 afskaffede VK-regeringen med støtte af Dansk Folkeparti disse flygtnings ret til ophold i Danmark.

Generelt set var det politiske Danmark delt i tre: Firkløverregeringen ønskede en stramning af 1983-loven, til venstre for midten var Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Venstresocialisterne og Det Radikale Venstre totalt afvisende, mens Fremskridtspartiet markerede sig på, at Danmark ikke skulle forsørge verdens fattige. Se Tekst 43.

Reglerne om familiesammenføring

Udlændingeloven fra 1983 indeholdt også et retskrav på familiesammenføringer for udlændinge. Se Tekst 42.

Loven blev senere strammet. Første gang i 1992, hvor det blev gældende, at indvandrere, der hentede deres forældre her til landet, selv skulle forsørge dem. Det gjaldt dog fremdeles ikke danske og nordiske statsborgere, flygtninge og EF-statsborgere. I 1998 kom forsørgelsevnen igen under lup i forbindelse med endnu en lovrevision. For fremtiden skulle indvandrerens kunne dokumentere sin forsørgelsesevne.

Da VK-regeringen trådte til i slutningen af 2001, var en af dens første opgaver yderligere at stramme reglerne om familiesammenføring – med støtte fra Dansk Folkeparti.

Lovgivningen blev en kendsgerning med virkning fra sommeren 2002. Der henvises til www.folketinget.dk for detaljer i loven. Søg under *Dokumenter* og *Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration*. Her kan man både læse generelt om integrationslov og diverse nye regler.

Dronningen bryder ind, og kultur bliver nøgleord

Begrebet bekvemmelighedsflygtninge dukkede op i debatten i 1983. Det betegnede flygtninge, som ifølge brugerne af begrebet egentlig ikke var forfulgte. Den slags flygtninge burde Danmark ikke hjælpe.

Samtidig fandt der et skifte sted i debatten. Fra først og fremmest at have handlet om dansk arbejdskraft og økonomi kom diskussionerne i det politiske landskab og den brede offentlighed til i langt højere grad at handle om kultur og kulturelle forskelle. Holdninger til etniske minoriteter blev for alvor sat på dagsordenen, efter at Dronning Margrethe i sin nytårstale den 31. december 1984 revsede danskerne. Se Tekst 44.

Det fik debatten til at blusse op. Blandt mange andre kom pastor Søren Krarup – dengang medlem af *Den danske Forening*, fra 2001 medlem af Folketinget for Dansk Folkeparti – på banen og mente, at den danske identitet og de danske værdier var truet af den islamiske indvandring. Krarup skrev blandt meget andet om "den muhamedanske fare." Det fik Fremskridtspartiets stifter, Mogens Glistrup, der netop var kommet ud af fængsel, til i 1985 at advare mod islams udbredelse i Danmark.

På landsplan holdt socialdemokraterne stort set lav profil, men i 1987 begyndte socialdemokratiske borgmestre i det ganske land at røre på sig. Det skete, efter at borgmesteren i Ishøj, Per Madsen,

Pastor Søren Krarups kamp mod indvandringen fremprovokerede flere demonstrationer. Her søger en mindre gruppe at få Krarup i tale, da Komiteen mod Flygtningeloven holdt pressemøde på Hotel Royal i Århus, april 1987.

havde kritiseret tyrkiske indvandreres manglende evne og vilje til integration. "Skik følge eller land fly," som han udtrykte det. Se Tekst 45. I parentes bemærket har denne konflikt mellem 'indvandringsvenlige' socialdemokrater i Folketinget og 'indvandringsfjendtlige' kommunalpolitiske socialdemokrater præget partiet lige siden. Det var således en væsentlig årsag til, at den socialdemokratiske statsminister, Poul Nyrup Rasmussen, et tiår senere hentede den populære Århus-borgmester, Thorkild Simonsen, ind som indenrigsminister. Han skulle gyde olie på vandene i et parti, der blev mere og mere splittet på indvandrerspørgsmålet.

I 1980'ernes oprørte farvand – mellem de socialdemokratiske landspolitikere og kommunalpolitikere – forstod Fremskridtspartiet at boltre sig. I 1988 stillede Fremskridtspartiet forslag om en folkeafstemning, fordi et flertal uden om regeringen måske ville lempe de stramninger af loven, der var blevet gennemført i 1986. Det konservative Folkeparti stillede sig positivt over for en folkeafstemning, men da Socialdemokratiet trak sit forslag om lempelser, trak de konservative også følehornene til sig. Fremskridtspartiet fastholdt dog sit lovforslag, og i Folketinget sidestillede Glistrup

muslimer i Danmark med arseniks virkning i et glas vand. Udtalelsen vakte afsky.

Debatten blev dog hårdere og hårdere, og ved indgangen til 1990'erne lagde borgerlige politikere som Helge Adam Møller (Det konservative Folkeparti) og Birthe Rønn Hornbech (Venstre) afstand til proforma- og tvangsægteskaber samt kriminelle asylansøgere og indvandrere. Og de talte for, at man i stigende omfang skulle stille krav til de flygtninge og indvandrere, der ville være en del af det danske samfund.

1980'ernes sidste halvdel så således fremkomsten af en diskussion om etniske minoriteters kultur og kulturelle forskelle. Og det politiske landskab blev mere polariseret i debatterne.

Min far Tefik Gæstearbejder i Danmark

FORORD

Jeg husker dagen, hvor min far efterlod mig og mine to søskende i en lille kurdisk landsby omkring hundrede kilometer syd for Ankara til fordel for et nyt liv i Danmark. Sikke en modig beslutning af en ufaglært håndværker med speciale i granitsten! Det var 4. februar i 1969. Jeg var fem år og havde et meget tæt forhold til min far. Jeg opsøgte ham på byggepladserne, sad i timevis og iagttog ham hugge i stenene. Han var allerede mit forbillede. Jeg ville også hugge i sten og bygge huse af granit.

Dagen før min far tog af sted, ville jeg vide, hvilken retning, han skulle rejse. Han pegede mod nord med et brev i hånden, en slags invitation fra en fabrik i Hedehusene, og sagde: »Så langt man nu kan komme.«

»Skal du virkelig over mange bjerge?« spurgte jeg.

»Ja, rigtig mange bjerge,« svarede han og puttede brevet i lommen. Jeg ville være i nærheden af ham. Så tæt på ham som muligt.

Den sidste dag i huset var kaotisk. Der var mange, der skulle sige farvel til min far. Jeg hadede de mange gæster, der dukkede op i deres våde overtøj, gennemblødt af bruarregnen. Jeg ville helst, at jeg og min lille familie var alene om min far; at vi kunne holde ham i hånden, høre ham sige trøstende ord til os og love os en fremtid.

Min mor var tavs. Hun var bekymret for, om han kun-

ne overleve en så lang tur igennem så mange fremmede lande. Min far havde fortalt, at han skulle skifte tog i flere lande på vej til Danmark. Min mor havde måske ret i sine bekymringer.

»Nu skal hun have ansvar for jer små, og så må hun se tiden an,« som en nabokone sagde med et skeptisk smil.

Om aftenen lå jeg imellem min far og mor i sengen og lod, som om jeg sov. Jeg lå musestille. Jeg tænkte over den triste stemning hjemme hos os. Min far havde lovet os, at han højst ville arbejde to år i Danmark. Han ville komme tilbage til os, når han havde sparet nok op til et bedre liv i landsbyen.

Jeg kiggede ofte på bjergene i den nordlige del af landsbyen og tænkte på, at min far gemte sig bag de mange bjerge i et land, der hed Danmark. Jeg kunne se på bjergene i timevis. Tiden gik, og jeg voksede til en ung mand med blikket rettet mod de samme bjerge. Jeg tog i den samme retning, blev genforenet med ham, blev selv gift og fik børn.

Mange år senere, da han lige var fyldt 82, kom overraskelsen, som han havde holdt på i et års tid. Han havde fået information om, at han kunne vende tilbage til hjemlandet, til stenhuset, hjem til sin landsby, hvor han også kunne tage en sum penge fra myndighederne med sig. Den daværende regering, med støtte fra Pia Kjærsgaards Dansk Folkeparti, havde vedtaget en lov, der gjorde det

muligt for gæstearbejdere over 65 år at vende tilbage til deres hjemland. Han sad med et lille hæfte, udarbejdet og publiceret af Dansk Flygtningehjælp, som præciserede betingelserne meget nøje.

Kort efter lagkagen var spist, fortalte han, at en ung kvinde fra Dansk Flygtningehjælp havde opsøgt de pensionerede gæstearbejdere på de tyrkiske cafeer og moskeer og gjort sig umage med at fortælle disse ældre mænd og kvinder, hvad de havde ret til at tage med sig. Det havde virkelig gjort indtryk på min far, at han kunne få transporteret op til tre kubikmeter ting og sager med sig.

Mens han fortalte varmt om sin beslutning om at vende tilbage, tænkte jeg tilbage på dagen, da han efterlod mig i landsbyen. Smerten, som havde formet sig som en slags angst, erobrede mig langsomt fra benene og op i min overkrop. Forskellen var den, at jeg var vokset så meget siden, at jeg selv var blevet far til fire. Derfor måtte jeg tage situationen med hovedet og ikke med hjertet. Det nyttede ikke, at jeg brød sammen, mens mine børn så på. Jeg forsøgte at stille ham afklarende spørgsmål, men forgæves. Han var kun optaget af sin egen fortælling, præcis på samme måde, som da han tog afsked for 43 år siden.

Livet i Tyrkiet

Efter en times tid dukkede han op og sagde, at han var klar. Vi satte os ved spisebordet i køkkenet. Jeg lavede kaffe og serverede wienerbrød til. Det elsker han.

»Vil du fortælle om, da du bestemte dig for at forlade Tyrkiet, landsbyen og familien til fordel for Danmark. Hvordan opstod ideen?« spurgte jeg og skænkede kaffe i hans kop, samtidig med at jeg forsøgte at fange hans blik for at komme tættere på ham.

Trods mit forsigtige spørgsmål, forholdt han sig tavs, som om han ikke havde forstået mig. Jeg sagde heller ikke noget. Jeg vidste, at han var skeptisk over for projektet. Jeg havde lovet at respektere hans ønske om ikke at nævne navne, på de personer han omtalte. Men det kunne være, tænkte jeg, at han var ved at overveje, om jeg overhovedet skulle skrive hans biografi.

»Skal vi vente lidt? Jeg mener, vi kan slukke for båndoptageren, hvis du ikke har lyst. Det er jo din historie,« sagde jeg og prøvede igen at få øjenkontakt med ham. Han mindede mig om min farmor; blå øjne, et smilende ansigt, rolig. Jeg var seks år, da hun døde. Hun tilbragte de sidste to år af sit liv i sengen, lammet i begge ben. Hun døde to år efter, min far tog til Danmark. Jeg besøgte hende efter skoletid, mindst to gange om ugen. Jeg mindede hende om min far. Hun duftede til mit hår og gav mig slik, som hun gemte under sin madras. Mens vi spiste slik, sang hun en af sine mange sange. Og hun fortalte om min far som barn. Jeg sad musestille og nød min farmors historier.

»Det er jo din historie,« sagde jeg og kiggede på ham.

»Du behøver ikke fortælle den, hvis du ikke har lyst. Skal vi stoppe her?«

»Nej, jeg tænker. Jeg tænker over, hvad der kunne have mest betydning for bogen,« sagde han. Jeg rykkede båndoptageren tættere på ham. I starten kiggede han udelukkende på det lille apparat, mens han talte.

»Jeg var gift og havde tre børn,« sagde han og pegede på mig: »Du var fem år. Vi levede under vanskelige økonomiske forhold. Om sommeren arbejdede jeg som murer, byggede huse af tunge natursten mod en beskedent løn. Så beskeden, at vi havde svært ved at klare os vinteren igen. Uden om vinteren var det et arbejde, der gav mange rygsmerter og andre fysiske lidelser. Vi var to til tre mænd, der både skulle hente stenene fra bjergene omkring landsbyen i en hestevogn og skulle tilpasse stene til byggeriet ved at flække eller hugge i dem og bygge husene. Det eneste værktøj var en fem kilo tung hammer og en mejsel, der skulle bruges til at forme de tunge sten med. Når det satte ind med efterårsregn, var det tegn på en lang vinterferie for mig. Vi startede igen omkring marts med at hente de tunge sten fra bjergene. Det var et arbejde, som man kun kan forstå, hvis man har prøvet det selv. Når jeg siger marts, kom det selvfølgelig an på vejret. Foråret på den anatolske slette kan være fyldt med regn og sne helt frem til sidst i april,« sagde han og fangede mit blik.

»Når jeg havde givet slip på den tunge murhammer, sidst på efteråret, gik der en hel måned med at rette ryggen ud. Det var virkelig hårde tider. Om vinteren, når de opsparede penge var brugt, lavede jeg en aftale med byens købmand om, at alle indkøb skulle skrives ind i hans tykke hæfte,« sagde han og kiggede på min mors billede på væggen. »Købmandens tykke hæfte, som ikke ret mange i landsbyen havde tillid til. Det kunne ske, at et kilo løg blev

til to kilo. Det var altså vanskelige forhold at leve under. Trods de hårde kår var der ikke mange beboere i landsbyen, der tænkte på at flytte væk fra det liv, som var presset sammen mellem de tre bjerge, der vogtede fattigdommen. I dag undrer man sig over, hvordan man frivilligt kunne være slave? Vi skulle nærmest betale byens få rige for at få et arbejde,« sagde han og tav. Og kiggede sig samtidig rundt i rummet, som om han var bange for, at andre lyttede med.

Jeg tog mit hæfte med spørgsmålene og begyndte at bladre i det.

»Det er utroligt, at der ikke var nogen, der udvandrede fra landsbyen, når forholdene var så elendige,« sagde jeg for at få ham i gang igen.

»Der var vist én eller to familier, der var flyttet fra landsbyen til Ankara dengang, der begyndte at blive arbejde i industrien til mændene. Deres udvandring ca. 100 km væk fra landsbyen blev omtalt, som om de var flyttet til verdens ende. Det var nærmest en uskreven regel, at man ikke kunne flytte fra et fællesskab, som trods alt bød på en vis tryghed og stabilitet. Trods de økonomiske vanskeligheder, var der ingen, der sultede. Fællesskabet havde sin egen måde at løse problemerne på. Det var meget normalt dengang, at de nærmeste smed en sæk mel, en sæk bulgur og et par kg smør over til én, hvis man manglede. Sukker og te var luksusvarer. Havde man altid te og sukker, kunne man placere sig selv i landsbyens overklasse. Os, der ikke altid kunne købe te og sukker, måtte opsøge en familie, hvor der blev serveret den slags de lange og mørke vinteraftener. Ved at servere te for gæsterne, bekræftede de deres rigdom. Det var også almindeligt, at disse familier var i besiddelse af en traktor og mere landbrug end os andre. Der sad mænd i de lange vinteraftener og forsynede sig med sort te og nyheder fra familiens radio. Jeg og mine børn sultede ikke, men fremtids-

udsigterne var dystre. Oven i de her vanskelige forhold, som jeg allerede har beskrevet, havde jeg også problemer med din mor, som ofte skulle til læge og indlægges af forskellige helbredsårsager. Det var så dyrt, at de penge, jeg tjente om sommeren på at bygge huse, slet ikke var nok. Jeg skulle arbejde i tre måneder for at få råd til en hospitalsindlæggelse for din mor. Dengang var der jo ikke en sygesikringsordning i Tyrkiet. Derfor måtte jeg låne penge fra nogle af de rigeste i landsbyen til en høj rente. Ofte måtte jeg give hundrede procent i rente for at få råd til de dyre lægebesøg. Dengang blev lånet udregnet således, at betalingen skulle finde sted ved høsten. Og høst havde jeg ikke ret meget af. De ti hektar jord, vi havde, gav desværre ikke ret meget. Markerne ordnede jeg med hjælp fra to okser og senere med heste. En af dem, som lånte mig penge med en så høj rente, var et nært familiemedlem. Jeg havde lovet ham, at han ikke ville blive afsløret som den sorte pengemand. Ellers ville han lukke for kassen. Men inden jeg begyndte at låne de dyre penge, solgte jeg alt, hvad vi havde i stalden. Først gik det ud over malkekoen, og så de andre dyr: får, geder og lam. Sådan var forholdene,« sagde han og kiggede sig om. Det var, som om at han var sunket ned i fortiden med begge ben og gjorde flere forsøg på at komme til overfladen igen.

Mødet med Danmark

Del 1

»Og så kom det øjeblik, hvor du tænkte på at rejse til Danmark. Du kunne ikke læse og skrive og du var tæt knyttet til dine børn og din kone og den øvrige store familie i landsbyen. Hvordan startede det? Det med Danmark?«

»På et tidspunkt i 1968 rejste min storebror til Danmark. Det var helt tilfældigt, at han havde læst i en tyrkisk avis, at Danmark manglede arbejdskraft. Nyheden om min storebrors pludselig rejse til Danmark gav enorme rystelser i landsbyen. Vi havde svært ved at tro vores ører. At han kunne finde på at rejse så langt væk. Jeg husker tydeligt ugen op til, han skulle tage af sted. Vi sad hjemme hos ham og gjorde alt, hvad vi kunne, for at få ham fortryde sin beslutning. Han gav sig ikke.

Vi var bange for, at danskerne, som vi ikke kendte, ville gøre forfærdelige ting mod ham i det fremmede land. Min storebror sagde, at han ikke var bange for at prøve lykken. I øvrigt kunne han både læse og skrive, sagde han og viste på et europakort, hvor Danmark lå. Han fortalte overbevisende om, hvordan han og en kammerat fra en anden landsby i nærheden skulle rejse dertil. Han havde tegnet ruten på kortet, fortalt om alle de lande, som de skulle igennem, og meget mere om, hvor lang tid turen skulle vare.

Imamen i landsbyen var nok den, der pressede mest på for at få ham til at blive. Han fortalte lange historier om korstogene og de kristnes syn på muslimer, men min bror lyttede ikke. Han strålede af glæde og stolthed. Han var stolt over, at han skulle være den første, der skulle bryde med isolationen og udforske nye muligheder.

På et tidspunkt, da tiden nærmede sig for rejsen, kiggede han på mig og sagde, at jeg skulle komme op til ham i Danmark lige så snart, han havde etableret sig. Selv om jeg var imod hans plan, gav det de sommerfugle i maven, som

18

blev starten på et langt eventyr mellem mig og Danmark. Det var sådan set på det tidspunkt, min rejse til Danmark startede, cirka et år før jeg fulgte min brors spor igennem de samme lande, de samme byer og de samme landskaber,« sagde min far.

»Lad os lige vende tilbage. Du var jo troende muslim på det tidspunkt. Havde du nogen bekymringer i forhold til din religiøsitet? Du var jo på vej til et kristent land, landet med de mange kirker?«

»Jeg ved ikke, hvor du har det fra, det med at jeg var praktiserende muslim. Der var ikke nogen praktiserende muslimer som sådan i landsbyen, måske tre-fire ældre mænd, ellers ikke. Jeg var kun med til fredagsbønnen, fordi det på en måde var en selvfølge. Det gjorde man mere for at have et tilhørsforhold til de andre. Fredagsbønnen handlede ikke om at dyrke en gud for religionens skyld, men mere for at have noget fælles med de andre. Det er først inden for de sidste år, at religionerne desværre er kommet på dagsordenen igen.«

»Du var ikke bange for din religiøse identitet?«

»Hvorfor skulle jeg være det? Danmark havde jo ikke tænkt sig at fratøve mig min religion. Jeg kunne bare tage min religion med mig i det omfang, jeg ønskede det. For mig var religion en privatsag – også dengang. Jeg havde ikke tænkt mig at lægge mig og bede på Hedehusene Station, fordi jeg ikke kunne nå hjem og bede. Er vi nu færdig med det med religionen?«

»Var der nogle gæstearbejdere, der bad på Hedehusene Station?«

»Ja, det skete et par gange, men de holdt op med det igen, fordi andre så skævt til deres religiøse handlinger.«

»Danmark er et demokratisk land med ret til at dyrke sin gud, uanset hvilken religion man tilhører. Synes du ikke, det var ok, at man kunne bede på Hedehusene Station?«

»Så har man misforstået den frihed. Den slags frihed betyder ikke, at man skal vise sin religiøsitet på en offentlig station!« sagde min far temmelig skarpt og ville lukke emnet.

Jeg gjorde et forsøg på at fastholde ham i samtalen om

islam, men han svingede til alle sider, som en sejlbåd med kraftig vind i sejlene. Jeg måtte give slip på den del af samtalen.

»Lige en ting mere. Kan du huske, hvad imamen sagde til dig, lige inden du rejste til Danmark?«

»Nej, det kan jeg desværre ikke,« sagde han, men tænkte et øjeblik over sit korte svar: »Der var noget med, at jeg skulle tage koranen med i min taske, den skulle beskytte mig dels under turen, men også det nye sted. Det sagde han, men jeg gjorde det ikke.«

»Hvorfor ikke?«

»Det ved jeg jo ikke. Jeg er jo ikke typen, der tror på, at man kan løse sine problemer ved at have en hellig bog under armen, hvis du forstår, hvad jeg mener.«

»Sagde du det til imamen, det du fortæller mig lige nu?«

»Det kan jeg ikke huske.«

Da han rejste sig fra stolen, besluttede vi at vende tilbage til interviewet næste dag, altså om søndagen. Han ville gå en lang tur i Vestskoven. I mellemtiden kunne jeg orientere mig om, hvor langt han var kommet med sine tre kufferter. Jeg ville måske også have tid til at reflektere over, hvad han havde fortalt mig i løbet af dagen.

Om aftenen, mens jeg lyttede til hans stemme på båndoptageren, fik jeg en fornemmelse af, at vi havde en lang afstand imellem os. Jeg åbnede døren til ham. Han lå og sov. Han er så tæt på mig, tænkte jeg. Hvis jeg rakte hånden ud, kunne jeg røre ved hans ansigt. Jeg blev stående. Lidt efter lukkede jeg døren. De sidste timer af lørdagen tænkte jeg over det, som han havde fortalt om imamen og koranen. Han havde altid været noget oprørsk over for religionen. Han havde svært ved at forstå, at man skulle bede fem gange om dagen, når man også havde en familie og arbejde at passe.

Del 3

Vi drak kaffe og spiste julesmåkager. Han havde forberedt sig på spørgsmålet om mødet med Danmark og storebroren. Jeg kunne mærke, at han var lidt gladere.

»Du mødte endelig din bror på banegården,« sagde jeg og rakte ham en kop kaffe.

Han sad med koppen i hånden og tænkte længe. Jeg ventede. Der gik lang tid, før han kom i gang.

»Vi kom hjem til min bror, som boede i Hedehusene, hvor han delte et værelse med en anden hos et ældre dansk ægtepar. Det var et kælderværelse, som var indrettet med en seng på hver side af et sofabord, der var fyldt med glas, kopper, askebægre og cigaretter. I et hjørne stod et bord med en kogeplade og en stak uvaskede tallerkner. På det kolde betongulv havde de lagt et gultæppe og nedenunder det en masse pap for at holde kulden væk. Men det var et hjem. Min bror var tydeligt berørt. Flere gange fik han tårer i øjnene. Hans ven, som han delte værelset med, kom også fra vores landsby. Hvis det er rigtigt, hvad jeg har hørt siden, var det ham, der startede udvandringen fra landsbyen. En stor mand med brede skuldre og altid med en cigaret i munden. Jeg ved ikke, om hans alt for tidlige død skyldtes cigaretter, men han døde altså ret ung,« sagde han og rejste sig. Han kiggede mod vinduet og trak vejret dybt.

Det var, som om han pludselig manglede ilt. Han kunne ikke holde ud at tænke på kælderrummet. Han blev stående ved vinduet. Jeg havde før hørt ham snakke om kælderrummet og om fugt og rotter. Jeg hældte mere kaffe op. Der gik lang tid, inden han sagde noget igen. Jeg havde god tid.

»Alle seks mænd skulle bo på det samme værelse, indtil vi havde fundet en anden løsning. De havde skaffet en seng til mig med en tynd skumgummimadrass og en tynd

dyne, men de andre skulle også have noget at sove i. Vi kunne ikke skaffe senge før dagen efter, så den første nat måtte vi ligge to i hver seng.

Vi havde travlt med at fortælle om vores tur igennem Europa og om landsbyen. De ville vide alt om deres familier og andre i landsbyen. På et tidspunkt kiggede min bror på mig og spurgte, om jeg var klar til at starte på Spændbeton.«

»Det var altså et kælderrum, der skulle være dit nye hjem. Hvad med toilet og bad?«

»Vi skulle op til første sal. Ejernerne kom ned og hilste på os. Et fint par, der viste os rundt i huset, de viste os blandt andet, hvordan vi kunne betjene badeværelset og komfuret. Det var første gang, jeg så sådan et komfur.«

»Hvordan sov I så?«

»Vi lå to mænd i hver seng med hovederne i hver sin retning. Jeg lå i den samme seng med ham, der havde drømmen om en lastbil. Hans fødder stank, men fordi vi var trætte, sov vi uden problemer.«

»Var du ikke utilfreds med at skulle bo i en kælder?«

»Det var først senere, da jeg fik en bedre seng og bedre boligforhold, at det gik op for mig, at livet i kælderrummet var umenneskeligt dårligt. Den første aften, mens vi sad og drak te, sagde min bror noget, som var meget afgørende for os alle. Han sagde, at vi var kommet til Danmark for at arbejde og tjene penge, så vi kunne vende tilbage til vores familier så hurtigt som muligt, at vi ikke var kommet til Danmark for at bo i luksus. Jeg var enig med ham. Vi skulle i hvert fald ikke give mere end hundrede kroner i husleje, hvis vi overhovedet skulle kunne spare op.«

»Det forstår jeg,« sagde jeg bekræftende og rykkede båndoptageren tættere på ham.

Del 4

»Du gik på arbejde allerede dagen efter, du var kommet til Danmark. Hvordan var det?«

»Jeg fulgtes med min bror. Han havde også lavet en madpakke til mig. Vi gik de ca. to km. gennem haver forbi flotte huse, for min bror havde fundet en kortere vej til betonfabrikken. Der var kommet lidt mere sne. Alt omkring mig var anderledes og mærkeligt på en god måde. Min bror guidede mig ved at udpege ting, som jeg skulle lægge mærke til for at finde vejen hjem igen: *Det er slagteren med et oksehoved som sit skilt. Det er det første, vi skal gå forbi. Og så skal vi følge denne her vej forbi tøjboutikken og værtshuset med ølskiltet. Og så skal vi over Roskildevej. Der har vi stationen lige overfor. Vi skal under tunnelen over til betonfabrikken,*« sagde han og gentog det for at være sikker på, at jeg kunne huske det. Jeg var bange for, at jeg ikke ville kunne huske det. *Når vi kommer hen til fabrikken, skal vi først op til chefens kontor. Det er vigtigt, at du ser sund og rask ud. Han vil rejse sig op og give dig hånden. Det gør cheferne i det her land, de giver medarbejderne hånden uden at skamme sig over, at de er i selskab med arbejderklassen. Det er ikke ligesom i Tyrkiet. Når han giver dig hånden, skal du sige: DAV sagde han og forklarede mig, hvad DAV betød på tyrkisk. Når I har sagt DAV til hinanden, vil han have dig til at skrive*

82

under på en kontrakt. Han vil læse op af kontrakten for at orientere dig om, hvad du skal have af løn osv. Hver gang han har læst noget op for dig, og jeg har oversat, skal du nikke ja, sådan som en slags: *Jeg har forstået. Når du har skrevet under, ringer chefen til den formand fra hallerne, som du skal arbejde hos. Man kan sige, at du har to chefer, ham du skal møde, som du kommer til at se nogle gange, og så formanden, som du skal arbejde hos. Det er ofte formanden, der bestemmer, om du har gode arbejdsvevner, og om du er en god mand for firmaet. Det er vigtigt, at du viser, at du kan arbejde. Husk! Vi gæstearbejdere skal arbejde dobbelt så meget for at blive betragtet på lige fod med danskerne. Du skal kun holde pause, når de andre gør det. Det er også godt, at du først holder et par minutter efter de andre og starter på dit arbejde igen, lige så snart du er færdig med at drikke din kaffe. Jeg skal vise dig, hvordan du kan bejlene kaffemaskinen, sagde min bror. Han gav mig en grundig orientering om betonfabrikken, der skulle blive min arbejdsplads i de næste 24 år. Det kunne jeg selvfølgelig ikke vide dengang.«*

Den gode modtagelse hos personalechefen glemmer min far aldrig; det smilende ansigt, det varme håndtryk og kaffen, mens de ventede på formanden. Fremtiden i hans nye land tegnede godt. Han lovede sig selv, at han ville yde sit bedste for et firma, der havde vist ham så meget venlighed og respekt.

»Formanden og min bror viste mig, hvor jeg skulle arbejde. Mit arbejde i de første tre måneder bestod i at feje i to haller, hvor der blev støbt store betonelementer. Det var vigtigt, at betonresterne blev fjernet fra det støvede gulv, inden de tørrede og satte sig fast. Mine arbejdsredskaber bestod af en trillebør og en skovl. Først skulle jeg

hilse på alle mine tolv arbejdskammerater ved at give dem hånden og sige mit navn. Formanden kaldte på dem alle og samlede dem ved kaffeautomaten og sagde noget og pegede på mig. Så kiggede han på mig som tegn på, at jeg skulle give hånd til de andre. Jeg ville ikke holde pause den første dag. Jeg tænkte, at det nok var bedst, at jeg fortsatte mit arbejde og viste, hvad jeg kunne. På et tidspunkt kom en af arbejdskammeraterne, og pegede på kaffemaskinen ved indgangen til støbehallen. Han ville have, at jeg skulle drikke en kop kaffe. Jeg glemmer ikke hans venlige ansigt. Han ville gøre mig glad ved at byde på en kop kaffe. Min bror havde glemt at fortælle mig, om jeg skulle betale for kaffen, men da der ikke var nogen sælgere tilstede, troede jeg, at kaffen var gratis. Så kom jeg i tanker om min første madpakke i Danmark nogen sinde. En madpakke, som var smurt af min bror. Det var et stykke hvidt brød med et lag mærkelig ost. Jeg havde kun set fetaoost i mit liv og betragtede det, som den eneste rigtige ost. Jeg fjernede det tynde lag ost og spiste brødet med smør. Når jeg tager et stykke brød til min kaffe, mindedes jeg den madpakke.«

»Satte du dig ved de andre, mens du holdt kaffepause?«

»Nej, det er nok for meget sagt at kalde det en pause. Jeg spiste min madpakke og drak min kaffe på få minutter. Jeg troede dengang, at det var bedst for dem, at jeg sad for mig selv.«

»Hvordan var de over for dig, dine arbejdskammerater?«

»De sagde hej, goddag, dav og godmorgen til mig. Der gik nogle dage, inden jeg forstod helt, hvad de ord betød. Men det viste sig at være betydningsfulde ord, som jeg straks tog til mig. Jeg brugte alle de nævnte ord meget flittigt og somme tider for meget, så de andre grinede ad mig.«

»Hvad arbejdede din bror med?«

»Han arbejdede ikke så langt fra mig. Han var på en

anden afdeling, hvor de støbte mursten. Han kiggede flere gange over til mig for at høre, hvordan det gik.«

»Det var vel også en tryghed for dig, at din bror arbejdede i nærheden?«

»Stort set alting var nyt for mig. Tredje dag var der en af arbejdskammeraterne, der inviterede mig på en sodavand, mens flokken sad hver med en øl i hånden. Det viste sig, at han havde fødselsdag. Det var den første fødselsdagsfest, som jeg nogensinde havde været med til. Vi havde jo ikke tradition for at holde fødselsdag i den landsby, hvor jeg kom fra. Senere forstod jeg, at det var en vigtig tradition på en arbejdsplads at give en omgang øl, når man havde fødselsdag.«

»Var du overrasket over, at de drak øl på arbejdspladsen?«

»Det var mærkeligt, men ok. Måske lidt svært for mig at forstå, at arbejdsgiveren tillod den slags drikkeri på en arbejdsplads. Jo, i starten var det svært at forstå, men jeg fandt hurtigt ud af, at de, trods øllerne, passede deres arbejde godt nok.«

»Troede du ikke, at de tænkte, at det var mærkeligt, at deres nye arbejdskammerat sad med en sodavand, når de selv drak øl?«

»Det tænkte jeg ikke over, men arbejdsgiveren havde fortalt de andre arbejdere på fabrikken, at mig og min bror var muslimer og ikke drak øl. Så de vidste, at de ikke skulle byde os på den slags. Det kom dog frem senere, at min bror også drak øl på Spændbeton, men det var ikke noget, som vi snakkede højt om.«

»Kan du huske, hvad du skrev under på hos personalechefen? Jeg mener timeløn og arbejdstid ...?«

»Jeg skulle have syv kroner i timen fra mandag til lørdag. På de almindelige ugedage arbejdede jeg ni timer, og

om lørdagen skulle jeg arbejde i seks timer. Jeg havde fri om lørdagen allerede klokken 12. Så kunne man lige nå at købe ind, inden butikkerne lukkede.»

»Var du tilfreds med aftalen?«

»Ja. Jeg regnede straks ud, at min ugentlige løn var på 367 kroner før skat. Det var rigtig mange penge i forhold til, hvad jeg tjente i Tyrkiet.«

»Fortæl lidt mere om din første arbejdsdag.«

»Det var en god dag på en mærkelig måde. Jeg arbejdede en halv time ekstra, uden at jeg vidste det. Formanden kom med et vægur og viste mig, at jeg skulle slutte kl. 16.00. Og så viste han mig badeværelset ved kantine, hvor jeg kunne tage et bad. Han havde allerede skrevet mit navn på et skab, hvor der var et ekstra sæt arbejdstøj i. Det var ret chokerende at se de mange mænd, der stod nøgne under bruseren og rundt omkring ved skabene og snakkede sammen, mens deres tissemand svingede til højre og venstre. Det var et kulturchok for mig. Jeg vendte mig om mod skabet og skiftede tøj og stillede mig i kantine og ventede på min bror.«

»Du var tilfreds med din første arbejdsdag i Danmark.«

»Det var jeg. Men alle de nøgne mænd skræmte mig.«

• • •

»Hvad med løn? Fik du lønforhøjelse efterhånden?«

»Lønudbetaling foregik på en helt anden måde dengang. Vi fik vores løn i en konvolut hver uge om lørdagen. Jeg lagde mærke til, at formanden ikke altid lukkede min konvolut. Jeg kunne godt fornemme, at der var nogen uregelmæssigheder, men måtte lukke min mund for at ikke skabe konflikter. Ind i mellem blev jeg gjort opmærksom på af

mine arbejdskammerater, at jeg skulle bede formanden om at lukke min pengekonvolut. Jeg nikkede ja uden at følge op på det. Ifølge mit regnskab, burde jeg få udbetalt 367 kroner om ugen, men beløbet kunne svinge mellem 340-360 kroner. Der var vedlagt en håndskrevet side, som jeg jo ikke kunne læse. En dag blev jeg kontaktet af en arbejdskammerat, mens jeg var ved at kigge på min lønseddel. Han hev lønsedlen ud af min hånd og sagde, at jeg skulle komme op på formandens kontor. Formanden sad i et glasbur med udsigt over alle sine medarbejdere. Her sad han i fred og ro med en kop kaffe og pipen, som han aldrig lagde fra sig. Han fik et chok, da min arbejdskammerat, Herman, bankede i bordet og viste ham lønsedlen. Formanden trak sig lidt tilbage på stolen og sendte mig dræberblikke. Jeg troede, at min tid hos Spændbeton var forbi. Jeg bad Gud om, at formanden ikke ville smide mig ud.

»Hvad skete det så?« sagde jeg.

»Jeg ved ikke, hvad der skete mellem formanden og firmaet, men derefter fik jeg hele min løn lagt ind i en lukket pengekonvolut. Det var jeg selvfølgelig glad for, men jeg var endnu mere glad for, at jeg ikke blev sagt op, fordi Herman havde skældt formanden ud.«

»Hvad med dit forhold til formanden?«

»Det blev meget bedre faktisk.«

Min bror havde overladt alt, hvad der hed indkøb og madlavning til mig. Det var svært for mig at finde ud af, hvad jeg skulle putte ned i min indkøbsvogn. Vi havde jo hørt, at der var svinekød eller svinefedt i alt. Derfor havde jeg lavet en fast indkøbsliste i mit hoved, som rummede følgende varer: kylling, smør, brød, flødeost, løg, kartofler, sukker, æg, kaffe og en bestemt slags småkager. Somme tider købte jeg rigeligt med mel. Jeg kunne finde på at bage en hel søndag, så havde vi hjemmebagt brød hele ugen. Et stort problem var, at vi ikke kunne købe de grøntsager, som vi var vant til at spise. Der var næsten ingen varer i den grønne afdeling, jo, der var porrer, kål, kartofler, løg og agurker. Somme tider kunne man købe tomater i to styks pakker, som kostede lige så meget som en kylling. Meloner og andre eksotiske frugter, herunder appelsiner og bananer var luksuser, som vi næsten aldrig købte. Mit indkøbsbudget var på 40 kr. om ugen. Det måtte ikke være større, hvis vi også skulle spare op. Somme tider købte vi et par ekstra kyllinger, hvis vi fik gæster. En kylling kostede det samme som en enkeltbillet til København, altså omkring 6 kroner, men hæng mig ikke op på det,« sagde han og kiggede først på væguret og så på min mor, men vendte hurtigt tilbage til båndoptageren: »Om lørdagen købte jeg også sodavand, cirka fire stykker. De kostede 50 øre stykket. Det skulle være lidt hyggeligt med en sodavand og småkager lørdag aften.«

...

En dag, på min sædvanlige indkøbstur, fik jeg øje på en bakke fedt. Jeg kom straks i tanker om fårefedt. Jeg købte en bakke med hjem og spiste med fornøjelse, men da min bror dukkede op om søndagen, undrede det ham, at jeg kunne finde på at købe den slags. Han fortalte mig, at jeg havde ristet brød i svinefedt både til morgenmad og til aftensmad. Det var meget chokerende. Det var ikke sådan, at mit liv blev ødelagt af det, men alligevel. Og så var der engang, jeg ville tage til Roskilde på en lørdag. Mine tre rejsekammerater boede der, og jeg vidste, at der var flere indkøbsmuligheder. Jeg tog af sted en lørdag formiddag og gik fra den ene butik til den anden. Lige meget hvor jeg kom, havde jeg alles opmærksomhed. Jeg skulle have haft et skilt hængende på ryggen, hvor der stod: *Gæstearbejder fra Tyrkiet, arbejder på Spændbeton*. Det var desværre ikke et problem, som jeg var alene om. De andre gæstearbejdere følte den samme irritation. Senere på eftermiddagen, da jeg havde udforsket de fleste butikker og havde gået byen rundt, satte jeg mig ned på en café lige over for Domkirken med en kop kaffe. Lige, da jeg havde sat mig, blev jeg omringet af en gruppe unge, store mænd med skindtøj, skæg og tatovering på armene. Jeg var så bange, at jeg ikke vidste, hvad jeg skulle gøre. Nogle af dem begyndte at tale til mig, og andre hentede øl. Der var så mange øl på mit bord. Jeg vidste ikke, hvad jeg skulle stille op med dem. Men jeg forstod, efter at de begyndte at bestille øl til mig, at de ikke havde dårlige hensigter. Til sidst lykkedes det mig at sige cola. Så begyndte det at regne med colaer. Jeg kan ikke huske, om jeg drak en eller to, men det var sjovt. Til sidst klappede de mig på skulderen og gik. Dengang havde mange danskere aldrig set en indvandrer før. Vi blev betragtet både som eksotiske og som nogen, der skulle holdes øje med.«

1980'erne

Del 1

»1980 var et godt eksempel på, at mennesker er skabt til forandringer. Vi var tre gæstearbejdere tilbage i Nr. 7. Der var ikke nogen tilbage på Skelvej 24. De var flyttet én efter én til moderne lejligheder i Roskilde, Hedehusene, Tåstrup og Herlev. Min bror tog yderligere et skridt og købte en firværelses lejlighed sammen med sine sønner. Det var en mærkelig følelse at sidde tre mænd tilbage i Nr. 7 og tale om den forbyrdelse, som de andre havde begået mod os. Det var jo imod vores principper at bosætte os i Danmark med dyr husleje, telefon og fjernsyn. Vi opfattede os selv som Guds kæreste sønner, der var kommet til Danmark for at arbejde og spare op. Vi besluttede kort efter at flytte tættere på de andre. Jeg og en af de andre fra Nr. 7 flyttede til Charlotteteager. Vi fik en etværelses lejlighed med bad og toilet. Forskellen mellem Nr. 7 og Charlotteteager var, at vi havde vores eget toilet og bad. Det var den første luksus efter elleve år i Danmark. Ellers var der ikke de store forskelle. Vi havde hver en seng med et sofabord, som også fungerede som spisebord for os. Når vi havde gæster, somme tider op til fem-seks personer, bekymrede det os ikke, at vi ikke havde stole. Der sad tre på hver seng ved sofabordet, hvor vi havde savet benene kortere. Det var selvfølgelig lidt dyrere at bo i de nyopførte ejendomme. Vi betalte hver 800 kr. om måneden i husleje. Det var 500 kr. mere end i Nr. 7. Vi sås ikke længere så ofte med de andre gæstearbejdere. Folk blev mere og mere optagede af deres eget liv,« sagde min far og gik ind på sit værelse med den ene stok og hentede et billede, hvor han sad sammen med en anden og drak te.

»Jeg var i den heldige situation, at ham jeg boede sam-

men med, fandt sig en kæreste, som boede i Vällensbæk. Så jeg havde været set for mig selv det meste af tiden. Det var godt at komme hjem og slappe af, uden at der blev banket på ens dør i tide og utide, som det var tilfældet i Nr. 7.«

»Var du så alene om at betale huslejen, når ham den anden næsten ikke boede hjemme?«

»Nej, han betalte halvdelen.«

»Hvorfor skulle han betale halvdelen af huslejen, når han ikke boede i lejligheden. Det lyder lidt ulogisk.«

»Han kunne jo ikke vide, om de gik fra hinanden igen. Når de danske kvinder pressede disse gæstearbejdere til at leve et mere stabilt dansk familieliv og stillede krav om, at de skulle opføre sig mere dansk, kunne det udløse konflikter, der ofte endte med, at mændene blev sat på gaden af disse kvinder,« sagde han og gjorde mig opmærksom på, at vi allerede havde været inde på emnet.

»Enten ligner du mig eller også skrider du af helvede til,« sagde jeg uden at formulere et bestemt spørgsmål.

»Det forstår jeg godt. De ville have en ægtefælle, som de kunne være lykkelige sammen med. Nogle af de her mænd levede desværre et dobbeltliv. De havde ikke givet slip på deres kvinder i Tyrkiet. Derfor var det en passende handling at bede disse mænd om at skride ...«

»Du er på pigernes side. Var du også det dengang?«

»Ja, det er der ingen tvivl om,« sagde han og viste mig et billede af sin bofælle og hans kæreste.

»Du var glad for dit liv i den moderne lejlighed. Var der andre forandringer?«

»Jeg havde et fjernsyn. Det var alle tiders at komme hjem fredag aften og se aftenens film på DR. Der var ikke TV2 dengang, men vi kunne også se en svensk kanal. Den svenske kanal var mere interessant om lørdagen, hvor de havde en halv times tv-nyheder på tyrkisk. Denne nyhedsudsen-

delse var målrettet tyrkiske gæstearbejdere i Sverige, men vi så den også. Mange af indslagene handlede om at informere og vejlede gæstearbejderne i Sverige om det svenske samfund og politiske forhold, som havde gæstearbejdernes interesse. Så vi vidste mere om Sverige end om Danmark.«

»Hvorfor tror du, at Danmark ikke havde en lignende udsendelse?«

»Danmark havde fra politisk side ikke anerkendt os. Ingen snakkede om de behov, vi havde. Men i radioen var der startet et nyhedsprogram på ti minutter, så vidt jeg husker, hver eftermiddag fem dage om ugen. Denne udsendelse havde stor betydning for os. Jeg var en trofast lytter. Det passede godt med, at jeg både kunne lave aftensmad og lytte til nyheder på tyrkisk fra P1.«

»Hvad fik du typisk ud af de ti minutters radioavis?«

»Det gav mig overblik over, hvordan Danmark var skruet sammen politisk. Jeg fik kendskab til de skiftende regeringer og de politiske partier. Det gav mig kendskab til Danmark. Og man kunne høre om, hvordan det gik med gæstearbejderne i hele landet.«

Del 2

»Vi vidste faktisk ikke, at du var blevet arbejdsløs på det tidspunkt.«

»Jeg har nok ment, at det ikke var grund til at forstyrre jer med nyheden. Jeg sagde heller ikke til alle mine venner og bekendte, at jeg var arbejdsløs. Der er jo ikke grund til at inddrage andre i sine ulykker, hvis du forstår, hvad jeg mener.«

»Hvad fik man i dagpenge dengang som en fuldtidsforsikret arbejdsløs? Kan du huske det?« spurgte jeg.

»Jeg tror, at det var omkring 4500 kroner om måneden.«

»Det var også en slags penge. Så havde du 2860 kroner til dig selv, når alt var betalt.«

»Det var ikke pengene, det var mere mit arbejde og kollegerne, som jo havde været mit liv i elleve år i Danmark. Jeg kendte ikke til et andet liv i Danmark end at gå på arbejde. Det var ligesom den del af mig, der var skåret væk.«

»Begyndte du straks at søge efter noget andet? spurgte jeg og hældte te op til os begge.

»Nej, fordi jeg vidste, at mulighederne var meget begrænsede. Dertil skal det siges, at jeg ikke mente, at jeg

kunne andet end at skære og finpudse betonelementer. Og så var der en kæmpe arbejdsløshed blandt indvandrere i Danmark på det tidspunkt.«

»Du havde kun beton i hovedet,« sagde jeg og kunne ikke lade være med at smile ved tanken. Jeg vidste, at den slags kommentar ville ophidse ham.

»Det kan du sige,« sagde han afslappet og fortsatte: »Jeg ved ikke, hvordan andre har det med at modtage dagpenge eller andre overførselsindkomster, men jeg ændrede syn på mig selv, da jeg fik mine første dagpenge efter to uger. Man udbetalte dagpenge to gange om måneden dengang. Jeg følte mig som en magtesløs stakkel, der var til skade for samfundet. Jeg fik det så dårligt, at jeg ikke syntes, at dagpengene skulle lægges oven i det andet beløb i banken, som jeg havde tjent under andre omstændigheder.«

»Hvad gjorde du så?«

»Jeg hævede min dagpenge, når de kom ind på kontoen og gemte dem hjemme hos mig selv. Det var en måde at adskille to forskellige tider fra hinanden på.«

»Besøgte du Spændbeton?«

»Nej, det gjorde jeg ikke. Jeg følte et bittert had over for personalechefen og de to nye, der havde overtaget mit arbejde. Men så skete det glædelige, at jeg fik et brev fra Kirsten, sekretæren, om at jeg skulle møde op på arbejde efter tre måneders arbejdsløshed. Jeg fik min danske nabo til at læse brevet og forklare mig, hvad der stod i det. Det var en god dag, måske en af de bedste dage i mit liv.

Del 3

»Du blev ikke diskrimineret på Spændbeton på grund af manglende ordrer, og fordi du var indvandrer?«

»Ikke på selve arbejdspladsen, men på gaden var der altid nogle danskere, der mente, at vi var årsagen til den store arbejdsløshed. Der var nogle, der mente, at Danmark kunne løse problemerne med arbejdsløsheden, hvis vi rejste hjem igen. Det var en af grundene til, at jeg holdt op med at gå rundt på gaden med arbejdstøj på.«

»Tænker du i dag, at de arbejdsløse danskere til en vis grad kunne havde ret, når de påstod, at indvandringen var en af de afgørende årsager til deres arbejdsløshed?«

»Jeg mener, at indvandrerne udgjorde 60.000 af en arbejdsstyrke på 2,2 millioner ... Jeg mener arbejdsløsheden var på omkring 18 procent dengang. Så kan du selv regne ud, om Danmark kunne løse sine problemer med arbejdsløsheden ved at udvise os fra Danmark. Personligt mente jeg ikke, at jeg var årsagen til de strenge tider dengang. Jeg bidrog med min arbejdskraft og mine skattekroner. Jeg kendte tyrkiske/kurdiske indvandrere, der tog på pilgrimsrejse til Saudi Arabien for deres dagpenge. Jeg rystede på hovedet dengang og tænkte, om der mon fandtes en gud, som havde lyst til at velsigne dem.«

»Hvad sagde de til dig, de danskere du mødte på gaden, dem der mente, at du var en af årsagerne til arbejdsløsheden?«

»Det er ligegyldigt nu. Man bliver ikke et glattere menneske af at mindes de dårlige og triste øjeblikke i sit liv.«

»Enig, men det kunne være, at der var nogle læsere til denne her bog, som kunne tænke sig at vide det ...«

»Det kan jeg ikke huske, men i hvert fald ubehagelige bemærkninger.«

»Ubehagelige bemærkninger! Det er da stærkt sagt.«

»Ja, det kan man godt sige.«

Min far fortalte ikke hele sandheden, ikke fordi han var bange for at rode sig ud i problemer med de indvandrerskeptiske danskere, men mere for at ikke ødelægge det gode billede, han havde af landet. Den eneste gang, han blev overfaldet, var i 1984 – hvis vi ikke medregner buschaufføren, som nægtede min far at køre i sin bus ved at skubbe ham i brystet ud af bussen. Det var to mænd, der var ved at uddele løbesedler mod indvandringen ved stationen i Hedehusene. Min far troede, at de to mænd havde banket ham, fordi han ikke ville købe deres blad. Jeg stod selv i banken og ventede på ham den dag, hvor episoden fandt sted. Han skulle hjælpe mig med at låne nogle penge. Han kom ind med blodnæse og skrammer og fortalte, hvad der var sket. Jeg fór ud og løb hen til de to mænd, der stadigvæk stod og uddelte deres løbesedler. Jeg blev stående og kiggede på dem. Jeg var vred, og der løb tårer ned ad mine kinder. Jeg havde aldrig følt så meget vrede og afmagt.

Jeg gik tilbage til banken. Bankrådgiveren hjalp min far med at vaske blodet væk. De to mænd fortsatte med at dele løbesedler ud. På en af løbesiderne stod der: *Tag ansvar for dit land!!!* Min far havde ikke gjort andet end at tage ansvar for sig selv og Danmark. På vej hjem aftalte vi, at hverken mor eller Nurcan skulle have det at vide. Der var ikke grund til at ødelægge det gode billede, som de havde af Danmark. Jeg lovede også at overholde aftalen. Ingen af os skulle fortælle nogen, at to racister havde overfaldet min far. Vi skulle sige, at det var decembersneen, der var årsag til hans fald. Den samme aften stak jeg af til byen og drak mig fuld.

Kildeintroduktion:

I denne kronik fra 1970 argumenterer direktør Jens Fisker, Dansk Arbejdsgiverforening, for de fordele, erhvervsliv og økonomi ser i indvandringen og for indførelsen af en 'immigrantpolitik'. Han anbefaler at danskerne af økonomiske grunde skal sige "Velkommen Mustafa", men advarer dog også om at en alt for stor indvandring, på sigt kan medføre store sociale og kulturelle problemer.

VELKOMMEN MUSTAFA - KRONIK AF DIREKTØR JENS FISKER, DANSK ARBEJDSGIVERFORENING, 5 1970

Vi har god brug for en arbejdskraftreserve til erstatning for den, der forsvinder – og gæstearbejdere er særlig velkomne. Først
10 og fremmest fordi denne reserve intet koster os i modsætning til en reserve bestående af arbejdsløse eller husmødre. Har vi ikke brug for arbejdskraften, kan den jo udvises. Byrden ved at holde en reserve
15 falder herved på gæstearbejderen personligt eller hans hjemland. Gæstearbejderen bringer normalt hverken kone eller børn med. Det betyder, at vort erhvervsliv kan vokse hurtigere, idet der
20 ikke kræves sekundære investeringer i børnehaver, skoler, boliger, og hvad der ellers følger af at have familier. Endelig er gæstearbejdere særligt velkomne, fordi vi

kun behøver at foretage ganske ringe
25 investeringer i nybygninger og maskiner for at sætte dem i gang - de har intet imod forskudt arbejdstid.

Af ugens 168 timer arbejder vore fabrikker
30 som regel kun 42 timer. Vi kan altså teoretisk firdoble produktionen uden yderligere investeringer. Praktisk kan vi vel fordoble produktionen mod nogle små tilpasninger hist og her.

35 Hvis altså gæstearbejderne vil hjælpe os. Af økonomiske grunde bør vi derfor sige »Velkommen Mustafa«.

40 De sociale problemer må imidlertid ikke overses. De kan blive frygtelige – for at sige det rent ud: 100.000 gæstearbejdere i ghettolignende byområder i København vil nødvendigvis medføre tyveri, voldtægt,
45 mord og blodige sammenstød i et omfang, som tåler sammenligning med USA's

storbyer.

Vi vil så blive nødt til at forbyde vore børn og unge at omgås dem. Vi vil blive nødt til at lave særlove mod dem – eller at smide dem ud af landet, som schweizerne gjorde, og betale hvad det koster.

Men der må være en anden løsning, som bygger på erkendelsen af, hvilken økonomisk værdi fremmedarbejderen betyder for os.

Problemerne, der skal løses, er vel:

1) Bevidst udvælgelse af vore gæster a) med hensyn til kulturel baggrund (giver hinduer færre vanskeligheder end muhamedanere – hvad siger vore etnologer?), b) med hensyn til uddannelse eller uddannelsespotential (skal vi indbyde de bedst uddannede eller de uuddannede med størst evne til at lære noget nyt?), c) med hensyn til familieforhold (er det de gifte mænd, vi skal have fat i? eller ugifte? skal vi tage mod begge køn?).

25

2) Emigrationsstatus bør fastlægges.

Hvornår vil vi have kortvarigt ophold, hvem kan få langt ophold. Hvad bør føre til udvisning. Hvornår kan dansk statsborgerskab opnås med deraf flydende

30

rettigheder for gæsten og byrder for os.

For selvfølgelig må det være muligt for en gæst at blive her permanent. Danmark har før modtaget nye folk, men aldrig haft nogen bevidst indvandringspolitik – måske bortset fra huguenotternes indvandring i 1600-tallet.

3) Gæster, der oven i købet arbejder, bør man behandle godt. Boligspørgsmålet er nok det vigtigste. Det bør løses ud fra et bevidst ønske om at undgå ghettoen. Små kollegier med gode servicefunktioner opført og udlejet på privatøkonomisk basis, men under offentlig kontrol er nok værd at overveje. For tiden befolker de garager og kældre, mens myndighederne lukker øjnene.

4) Samleven med det øvrige samfund bør sikres ved at kræve undervisning i dansk og dansk kultur ved siden af erhvervsmæssig uddannelse. Undervisningen bør gives på samme vilkår som til danske og i videst muligt omfang sammen med danske, idet der bør etableres så store og varierede kontaktflader som muligt mellem gæsten og værtssamfundet. Det endelige mål må være at assimilere gæsten, så han bliver i stand til ubemærket at bevæge sig blandt

60

os. Det kræver en del af gæsten, men lige så meget af os - og det er nok den side, det kommer til at knibe mest med. Vi er ikke særlig åbne over for fremmede.

5

5) Alle de sociale forpligtelser og rettigheder, en dansk har, bør gæsten også have. Først og fremmest samme løn for samme arbejde. Dernæst ingen fedteri med sociale ydelser, så længe vi har tilladt ham at være her, og han yder sit bidrag gennem skatter.

Der kan naturligvis nævnes andre områder, som måske er vigtige (pligt til at yde militærtjeneste?), men det afgørende er, at vi besinder os på, at gæstearbejdere ikke er usle supplikanter, som vi kan behandle, som om vi var et herrefolk. Tværtimod må vi erkende, at gæsten hjælper os mere, end vi hjælper ham.

Men det er nødvendigt, at denne

erkendelse udmøntes i en politik, Som er gennemarbejdet af specialister fra de forskellige ministerier, hvis områder bliver berørt, og det er vel alle inkl. kirkeministeriet.

30 Lad os få den offentlige debat om vor immigrantpolitik, som kan medføre en folkelig opbakning - og lad os så hurtigt som muligt få oplysninger fra det udvalg, der nu arbejder med spørgsmålet. Mustafa og hans kammerater bør ikke gå ude i kulden. Det er i bedste overensstemmelse med vor snævreste egeninteresse at invitere dem indenfor.

40 Jens Fisker

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/velkommen-mustafa-kronik-af-direktoer-jens-fisker-dansk-arbejdsgiverforening-1970/>